

ПРАВЕН ДИЈАЛОГ

јуни 2022

бр. 25

Проектот е финансиран
од Европската Унија

Институт за човекови права

ПРАВЕН ДИЈАЛОГ БР.25

ISSN: 1857-7644

Издавач:

Здружение на граѓани Институт за човекови права Скопје

За издавачот:

Маргарита Цаца Николовска

Редакциски одбор:

Манчо Митевски | Главен и одговорен уредник

д-р Весна Стефановска | Заменик на главниот и одговорен уредник

д-р Мерсел Биљали

м-р Славица Димитриевска

д-р Ангелина Станојоска

Лектор:

Татјана Стојаноска

Графички дизајн:

Флипприсе ДООЕЛ

Контакт:

Институт за човекови права

www.ihr.org.mk

ihr@ihr.org.mk

Контакт адреса:

бул. Партизански одреди бр. 23/1-5

седиште: Киро Крстевски Платник 11-2/17

Скопје, 1000, Северна Македонија

Скопје, јуни 2022 година

Написите се авторски трудови и не секогаш ги изразуваат ставовите на Институтот за човекови права. Сите права се заштитени. Ниту еден дел од ова издание не смее да биде пренесуван, копиран или објавуван без согласност на издавачот.

Публикацијава е изработена со финансиска поддршка од Европската Унија. Нејзината содржина на ниту еден начин не ги одразува гледиштата на Европската Унија.

СОДРЖИНА

Едиторијал	4
ВЛАДЕНИЕТО НА ПРАВОТО, СУДСТВОТО И ОСТВАРУВАЊЕТО НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА	
– Осман Кадриу	5
ПОВРЕДА НА ПРАВОТО НА СЛОБОДА И БЕЗБЕДНОСТ ОД СТРАНА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	
– Гоце Биковски	15
ТИПОЛОГИЈА НА СИСТЕМСКАТА КОРУПЦИЈА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	
– Лазар Тасев	22
ОБЕЗБЕДУВАЊЕ НА ПОБАРУВАЊАТА НА ДОВЕРИТЕЛОТ, СО ПРЕНОС НА СОПСТВЕНОСТА НА ПРЕДМЕТИТЕ, И ПРАВАТА – ФИДУЦИЈАРЕН ПРЕНОС НА ПРАВОТО НА СОПСТВЕНОСТ	
- Анета Бошковска	29
ПРАВАТА НА ЖЕНИТЕ ГЛЕДАНИ НИЗ ПРИЗМАТА НА РОДОВАТА ЕДНАКВОСТ	
- Симона Ивановска	36

Почитувани,

Владеењето на правото и почитување на човековите права ја претставуваат нераскинливата *vice versa* врска без која демократските општества не би можеле да постојат. Дури и во услови на пандемијата, економска криза и војна, владеењето на правото мора да ја поттикнува и промовира заштитата на човековите права и основните слободи.

Во оваа 2022 година, стручното списание „Правен дијалог“ ја има привилегијата да биде објавувано во рамките на оперативниот грант „Пристап до правда за сите“ финансиран од Европската Унија при што се надеваме дека оваа соработка ќе продолжи и понатаму до 2025 година. Идејата за инкорпорирање на Правен дијалог во рамките на овој грант поттикна од волјата за подигање на свеста и промовирање на едукација за прашања поврзани со човековите права и иницирање дебата за подобрување на пристапот до правда за сите граѓани со особен фокус на маргинализираните групи на граѓани преку следење на релевантни институции со помош на анализа базирана на докази. На овој начин, се создава можност за сите правни практичари и теоретичари да истражуваат и пишуваат на теми кои се поврзани со владеење на правото и почитување на човековите права.

Следејќи ги општествените текови и промените кои се неопходни во правната наука, Редакцискиот одбор на Правен дијалог направи измена во насоките за автори со цел воспоставување на поконкретни квалитативни и технички критериуми кои е потребно да се задоволат за објавување на труд во списанието.

Во овој број ќе имате можност да прочитате трудови и поблиску да се запознаете со владеење на правото и остварување на човековите права и повредата на правото на слобода и безбедност согласно Европската конвенција за човекови права. Понатаму, ќе можете да се запознаете со типологијата на системската корупција во Република Северна Македонија и да дознаете нешто повеќе за фидуцијарниот пренос на правото на сопственост. Со цел развивање и прикажување на критичката мисла, ќе имате можност да прочитате есеј за правата на жените гледано низ призмата на родовата еднаквост некогаш и денес.

Се надеваме дека содржините во овој број ќе го привлечат Вашето внимание, почитувани читатели, ќе Ве мотивираат да истражувате и да подготвите труд за некој од наредните броеви на „Правен дијалог“.

*Главен и одговорен уредник,
Манчо Митевски*

ВЛАДЕНИЕТО НА ПРАВОТО, СУДСТВОТО И ОСТВАРУВАЊЕТО НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

За гаранцијата и остварувањето на човековите права од посебна важност е владението на правото. Во правните системи во кои се установува вакво начело, човековите слободи и права се од примарно значење. За остварувањето на овие демократски вредности владението на правото претставува не само претпоставка, туку и услов без кој човековите слободи и права, и под услов да се нормираат со уставни норми, во стварност тешко може да се очекува дека граѓаните ќе ги реализираат. Тоа претставува услов – condition sine qua non

---

ОСМАН КАДРИУ

АПСТРАКТ

Владението на правото е важна посебност на секоја современа држава, важна посебност за државите коишто се определуваат за демократско управување. Владението на правото е од посебно значење и за човековите права, нивните слободи и нивното остварување во практиката. Според тоа, владението на правото претставува заштита на човековите права. За вистинското остварување на човековите права, владението на правото претставува услов и претпоставка. Оттука, не е случајна и нашата определба и за насловот на темава, за која во трудов правиме обид да ги подвлечеме клучните зборови и институции. Со тоа се прави обид да се даде и соодветен одговор за конкретните теми и дилеми од оваа сфера на општествените односи.

Владението на правото и човековите права се во тесна врска и како општествени феномени се наоѓаат во причинска врска во еден, слободни сме да кажеме, причинско-последичен, правен и политички однос. За да се сфати тоа, а со цел да се добие појасна претстава, уште на почеток се појавува потреба овие феномени, што значи владението на правото, од една, и човековите слободи и права, од друга страна, да се елаборираат во контекст на темава само до одредено ниво, онолку колку тоа и просторот што е наменет за трудов го дозволува. Се разбира, во овој контекст треба да се нагласи и судската функција, поточно неговата надлежност во правната заштита на човековите слободи и права.

Клучни зборови: устав, владение на право, уставен систем и човекови права.

АКЦЕНТ ВРЗ ДВА ЗНАЧАЈНИ КОМПЛЕКСА

Врз основа на изложеново, во трудов ги тангираме следниве значајни комплекси прашања. Првиот комплекс се однесува на човековите слободи и права, додека другиот се однесува на владението на правото и судската власт. Ги нагласуваме **овие** два комплекса прашања, од проста причина што за секој од нагласените комплекси постојат низа конкретни прашања, а со тоа и потреба за конкретни одговори.

Комплексот прашања што се однесуваат на човековите слободи и права е мошне значаен. Човековите слободи и права ги утврдува и уредува Уставот на конкретна земја, како највисок правен акт. Но, покрај материјално-правниот аспект на човековите права, со Уставот и неговите уставни норми се утврдуваат и се уредуваат правните механизми за нивно остварување. Уставот, впрочем, го содржи и формално-правниот аспект.

Во однос на прашањата за владението на правото, важни се неговите посебности.

Како се третира владението на правото во современите правни и политички системи?

Местото и статусот на владението на правото во уставно-правниот систем на Република Северна Македонија е посебно прашање. За значењето на владението на правото е потребно да се подвлечат и неговите важни новини. Само за поимот – владение на правото денес во уставно-правната наука, и воопшто во научната мисла, постојат конкретни теории.

Две теории се особено значајни. Имено, според едната теорија се подвлекува и се брани стојалштето дека постои разлика меѓу владението на правото и правната држава. Според другата

теорија овие поими се синоними и во таа смисла во употреба се владението на правото или правната држава. Независно од ваквите стојалишта, заедничката нишка, заедничкиот именител е дека меѓу владението на правото и правната држава постојат доста заеднички точки. Ваквото стојалиште го прифаќа и теоријата, според која, во основа, се прави разлика меѓу нив.

Останува уште едно клучно прашање. Прашањето се однесува на правните механизми преку кои треба да се обезбеди остварувањето на човековите слободи и права. Во трудов посебно се задржуваме на судската власт и нејзината самостојност, независност и непристрасност. Улогата на судската власт посебно треба да се нагласи. Ова и заради сериозните проблеми што настанаа, посебно со политичката криза во Република Македонија, со посебна нагласка за политичката криза во периодот 2010 – 2015 година.

За погоре апострофирани прашања станува збор во продолжениево на трудов.

1. УСТАВНОТО УРЕДУВАЊЕ НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Да се зборува за владението на правото значи да се зборува за заштита на човековите права. Начелата на човековите слободи и права се формулираат кон крајот на 18 век, во декларациите на Француската револуција, како и во американските декларации во времето на војната за независноста на САД.¹ Човековите слободи и права се потврдени во изрична форма и на најсоодветен начин во Универзалната декларација за правата на човекот, од 1948 година. Со овој акт човековите слободи и права стануваат меѓународна категорија.²

Во овој контекст заслужува да се апострофира забелешката на Роберт Бадентер, изнесена по повод 50-годишнината од Универзалната декларација. Тој со тага го забележува нератификувањето на два мошне важни меѓународни документи, исто така усвоени од Генералното собрание на светската организација, и тоа од две светски сили. И поконкретно, како земја со голема демократија, САД не го ратификуваше меѓународниот Пакт за економските, социјалните и културните права, од 1966 година, додека Кина, како најнаселена земја во светот, одби да го ратификува Пактот за граѓанските и политичките права, од 1966 година.³

Како поим, човековите слободи и права извираат од духовното наследство на школата на природното право. Според учењето на школата на природното право, покрај другото, силно се критикуваше феудалното владение, а од него посебно привилегиите, дискриминацијата и апсолутната власт.

Од теоретска гледна точка човековите слободи и права се во непосредна врска со појавата на пишаните уставни, како и со развојот на демократијата, како политички режим. Од теоретските мислителители за човековите слободи и права, за издвојување е Џон Лок, инаку приврзаник на теоријата на природното право. Со наведената теорија на природното право и во овој труд нагласуваме две важни теории за правата на човекот. Тие се теоријата на природното право – јуснатуралистичката

---

1 За изложеното поконкретно, Тадиќ, Љубомир. „Политиколошки лексикон“, Београд, 1996, стр. 122.

2 Универзалната декларација за правата на човекот е донесена од Генералното собрание на Организацијата на Обединетите нации во далечната 1948 година.

3 За погледите на Роберт Бадентер, во неговиот осврт Une declaration universelle à défandre (1948-1998), Le Monde, Парис, 1998, стр. 62-63.

теорија; и второ, позитивно-правната теорија – јуспозитивистичката теорија. Ова се две важни теории за правото и неговата изградба во единствен меѓународен правен поредок.

Од историска гледна точка, за човековите слободи и права се употребуваат синтагмите: прво, „право на човекот“; второ, „човекови права“; и трето, „основни слободи и права на човекот и граѓанинот“. Во уставите на конкретни земји доминираат следниве називи: „основни слободи и права на човекот и граѓанинот“; „права и слободи на човекот и граѓанинот“; „слободи и права и должности на човекот и граѓанинот“; и „основни права и должности“.

Уставот на Република Северна Македонија на мошне прецизен начин ги утврдува и уредува човековите слободи и права. Поради нивното значење тие се уредуваат и уставно се санкционираат во првите глави, односно делови од нормативниот текст од Уставот на Република Македонија. И не само тоа. Според бројот на уставните одредби со кои се утврдуваат и уредуваат човековите слободи и права, а нив ги има во 134 членови, преку 35% се одредби со кои се уредува целиот комплекс на основните слободи и права. Во однос на квалитетот и соодветниот пристап кон човековите слободи и права, Уставот на Република Македонија влегува во групата - демократски уставни во светот.⁴

При утврдувањето и уставно-правното уредување на човековите слободи и права, уставотворецот поаѓа од определбите на Универзалната декларација на правата на човекот, од 1948 година, од чии одредби произлегува дека начелата на кои се потпираат овие права се начела на природното или на разумното право.⁵

Посебностите на уставно-правното уредување на човековите слободи и права во Република Северна Македонија се однесуваат на следниве карактеристики: прво, слободите и правата се примарна и екстензивна категорија; второ, човековите слободи и права се уставна, а не законска материја; трето, постои тесна врска меѓу слободите и правата, од една, и должностите и одговорностите, од друга страна; и четврто, правна заштита во случај на нивна повреда.

Во однос на примарниот карактер на слободите и правата - се подвлекува дека тоа произлегува од нивниот природен карактер и од клучната улога на човекот во создавањето на државната власт. Од ова јасно произлегува дека улогата на човекот е примарна во развојот, како на демократијата, така и за општеството како целина.

Изложеново упатува на заклучок дека поради примарноста на човековите слободи и права истите се уредуваат и стануваат уставна материја – *material constitutionis*, а не законска материја – *material legis*. Важна е следнава карактеристика – односно посебност на човековите слободи и права. Станува збор за остварувањето на човековите слободи и права. Нивното остварување се обезбедува со Уставот на Република Северна Македонија, како највисок правен акт, а не со закон или други подзаконски акти. И оваа посебност упатува на значењето на уставното регулирање на човековите права и таа претставува „најдобар“ доказ дека постои цврст правен режим. Тоа значи дека остварувањето на човековите слободи и права го гарантира уставотворецот, а не законодавецот.

---

4 Со одредбите на членовите 9 – 60 од Уставот на Република Македонија на соодветен начин се утврдуваат и се уредуваат човековите слободи и права, во кој број влегуваат и одредбите за гаранциите и нивната правна заштита. Уставот на Република Македонија е објавен во „Службен весник на РМ“, бр. 52/1991 година.

5 За овие определби, Радбрух, Густав . „Филозофија на правото“, Скопје, 2008, стр. 239-240.

Во иста конотација треба да се елаборира уште една посебност. Станува збор за **непосредното** остварување на слободите и правата на човекот и граѓанинот. Тоа подразбира дека се исклучува можноста да посредува законодавецот. Врз основа на Уставот непосредно се остваруваат (се реализираат) човековите слободи и права, без посредување на законодавецот. Само во исклучителни ситуации, кога уставната норма упатува на потреба да се донесе закон, законодавниот дом тоа ќе го стори. Но, во случај кога Уставот на земјата предвидува закон, со донесениот закон и неговите одредби се утврдува начинот на остварување на едно или повеќе конкретни права или слободи. Законот, впрочем, треба да го уреди начинот на нивното остварување. Меѓутоа, со законот не може човековите слободи и права да се ограничат, да се намалуваат или деградираат.⁶ На ваков начин човековите слободи и права се остваруваат непосредно, а фактички и правно се става бариера на законодавната власт и нејзиното арбитражно толкување.⁷

Во тесна врска со слободите и правата, уставите на земјите, како што е случај и со Уставот на Република Македонија, на соодветен начин ги утврдуваат одговорностите и должностите на граѓаните. Тоа претставува неопходна претпоставка за постоење и промовирање на едно демократско и одговорно општество. Ова упатува на јасен заклучок: граѓаните имаат права, но имаат и должности кон општеството. Од друга страна, граѓаните се должни да се воздржуваат од одделни постапки и однесувања кои се штетни, неморални, а со тоа и забранети. Како што би рекол еден мислител: „тоа што е мое право, како човек, истото е право и на другиот, а моја должност е да го штитам тоа негово право, како што го штитам и своето“.⁸

2. ВЛАДЕНИЕТО НА ПРАВОТО- КАКО ВАЖНО НАЧЕЛО И НЕОПХОДЕН УСЛОВ ЗА ОСТВАРИВАЊЕ НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

Не е тешко да се забележи поентата на насловот на наведеново прашање. Во прашање е владението на правото. Во секоја современа држава, особено на онаа што се определува за демократски стандарди, владението на правото претставува важна премиса, важно начело. Во уставниот поредок на Република Северна Македонија ова начело прераснува во темелна вредност на нејзиниот уставен поредок.

Владението на правото подразбира владение на законите. Тоа е владение на добрите закони. Добри закони во едно општество се оние кои се праведни. Според тоа, владението на правото, со други зборови, значи владение на праведните закони. Со праведните закони се обезбедува правда за сите. Според изложеното, за гаранцијата и остварувањето на човековите права е од посебна важност владението на правото. Во правните системи во кои се установува вакво начело, човековите слободи и права се од примарно значење. За остварувањето на овие демократски вредности владението на правото претставува не само претпоставка, туку и услов без кој човековите слободи и права, и под услов да се нормираат со уставни норми, во стварност тешко може да се очекува дека граѓаните ќе ги реализираат. Тоа претставува услов – *condition sine qua non*.

---

6 Шкариќ, Светомир . „Уставно право“, Скопје, 2015, стр. 454.

7 Шкариќ, Светомир . Устав на Република Македонија, Научно толкување, Скопје, 2014, стр. 156-157.

8 За изложената мисла Томас Пејн, Права човека, Београд, 1987, стр. 143-144.

Уставот на Република Македонија, од 1991 година, владението на правото го има санкционирано, на прво место, во неговата Преамбула. И уште поконкретно, во алинеја 2 од Преамбулата на Уставот се подвлекува дека ваквата определба има за цел да се воспостави и да се изгради владение на правото, како темелна вредност на власта.⁹ Вака определената содржина на владението на правото претрпе измена во 2001 година. Новата Преамбула е содржана во Амандманот IV на Уставот на Република Македонија, од 2001 година. По прашањето на владението на правото, во новата Преамбула, покрај другото, стои: „со намера да се воспостави и зацврсти владението на правото“. Новата дефиниција на начелото – владение на правото е од пошироко значење од значењето на начелото што беше нормирано во Преамбулата на Уставот на РМ, од 1991 година.¹⁰

Покрај воспоставувањето на владението на правото во двете преамбули на Уставот на Република Македонија, не е помалку важно да се потенцира дека владението на правото во правниот систем се нормира како темелна вредност на уставниот поредок на Република Северна Македонија.¹¹ Според определбите на уставотворецот, од темелните вредности, владението на правото е трета темелна вредност на уставниот поредок на државата. Темелните вредности се важни начела на уставниот систем на Република Северна Македонија. Тие се важни принципи, важни регули на кои се потпира целата материја на една гранка на правото, во нашиов случај на уставниот и на политичкиот систем на Република Северна Македонија.

Како темелна вредност, владението на правото содржи повеќе постулати. Првиот и најважниот постулат на ова темелна вредност е примарното значење на човековите слободи и права. Следуваат и другите постулати на владението на правото, како што се: постоење ограничена државна власт; поделба на власта на законодавна, извршна и судска; постоење независно судство; правна сигурност на човекот и граѓанинот; почитување на општите правни акти, како што се Уставот, законите и други правни акти.

За волја на вистината, некои од горенаведените постулати на владението на правото се утврдени и уредени како посебни темелни вредности на уставниот систем. Од нив доволно е да се наведе поделбата на власта. Оваа темелна вредност, како што се потенцира во науката, има непосредна врска со новата функција на уставното право, а тоа е обезбедување мирна коегзистенција на државната власт и на слободата на граѓанинот. Тоа значи дека власта се ограничува со слободата на граѓанинот.¹² Во ова конотација заслужува да се потсетиме на мислите на Монтескје дека „само власт може да запре друга власт – *le pouvoir arrête le pouvoir*“.¹³

Конечно, ако владението на правото значи владение на законите во сферата на човековите слободи и права, тоа значи дека е потребно законите да се применуваат. Државните органи, посебно судовите, го применуваат правото во конкретни случаи. Правилна примена на законите овозможува ефикасна и квалитетна заштита на човековите слободи и права. Тоа е во тесна врска и се однесува на органите на државната власт, како и на институциите кои во рамки на своите

---

9 Поконкретно, во содржината на Преамбулата на Уставот на Република Македонија (Службен весник на РМ, бр. 52/1991 година).

10 За содржината на новата Преамбула поконкретно во Амандманот IV на Уставот на Република Македонија (Службен весник на РМ, бр. 91/2001 година).

11 За владението на правото како темелна вредност на уставниот поредок на Република Македонија – поконкретно во одредбите на член 8 од Уставот.

12 Поконкретно, Шкарик, Светомир. „Уставно право“, Скопје, 2015, стр. 150-151.

13 Montesquieu: De L'Esprit des lois, Tom I, Gamier, Paris, 1961, стр. 172.

надлежности го применуваат правото. Правото го применуваат и во уредувањето и гаранцијата на човековите слободи и права. Нагласивме дека од сите други органи, судската власт има посебна и важна надлежност во примената на правото во правната заштита на човековите слободи и права, за што станува збор и во продолжението на овој труд.

3. ПРАВНИТЕ СРЕДСТВА И МЕХАНИЗМИ И ЗАШТИТАТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

Во досегашното излагање е направен обид да се одговори на поважните прашања за човековите слободи и права. Ова посебно од аспект на правната, поточно, уставно-правната регулатива. Во тој контекст е подвлечено значењето на владението на правото, како темелна вредност на уставниот поредок на Република Северна Македонија. Се нагласува дека во сите правни системи, во кои се установува владението на правото, во тие системи човековите слободи и права се од примарно значење. Владението на правото претставува важно начело кое во своето битие содржи доста постулати, за кои имавме и соодветен осврт.

Посебностите на човековите слободи и права, како премиса на владението на правото, како и постулатите на ова второто, се инкорпорирани во современите уставни и политички системи со демократско управување. Тоа е случај и со уставниот и политичкиот систем на Република Северна Македонија. Меѓутоа, она што е важно да се потенцира е: За човековите слободи и права не е битно тие само да се утврдат, да се уредат со конкретни правни норми, вклучувајќи ги и уставните норми чие уредување е уставна материја - мошне е важно да се обезбеди нивното остварување. Во правната наука, посебно во еден нејзин дел, се подвлекува дека дури е поважно да се уреди прашањето на правната заштита низ процесно-правните постапки, отколку само нормативно да се утврдуваат и да се уредуваат човековите слободи и права, вклучувајќи го и уставот, како највисок правен акт на една земја. Со други зборови, потребно е да се уреди правната заштита на човековите слободи и права.

Нагласеното погоре е од посебна важност. Имено, ако не е обезбедена правна заштита, за човековите слободи и права сè уште немаме цврста гаранција. Немаме, со други зборови, цврст правен режим. Во научната мисла често се нарекува дека имаме само „список на желби“ на хартија нормирани, но без нивно остварување во практика. За да постои гаранција за човековите слободи и права, во секоја држава треба да се утврдат и да се предвидат конкретни правни средства и правни механизми. Само тогаш се создава систем на гаранции за правата на човекот и неговите слободи.

Во врска со гореизложената мисла современите уставни содржат цел комплекс одредби со кои се уредуваат гаранциите на основните слободи и права. Ова го предвидува и Уставот на Република Македонија, од 1991 година.¹⁴

Од наведениов комплекс одредби доволно е да се апострофира содржината на член 50, став 1 од Уставот. Имено, во Уставот се вели: „секој граѓанин може да се повикува на заштитата на слободите и правата, утврдени со Уставот, пред судовите и пред Уставниот суд на Република

¹⁴ Конкретна регулатива по овие прашања е содржана во одредбите на членовите 50 – 54 од Уставот на Република Македонија од 1991 година.

Македонија, во постапка заснована врз начелата на приоритет и итноста“. Покрај судовите, и Уставниот суд на Република Македонија има надлежност за тоа.¹⁵ Правната заштита на човековите слободи и права во Република Македонија се обезбедува и преку институцијата Народен правобранител – *Ombudsman persona*.¹⁶

Собранието на Република Северна Македонија, согласно со Уставот, основа постојани и повременни работни тела. Законодавецот може да основа и анкетни комисии за сите области и за секое прашање од јавен интерес. Она што е значајно, во смисла на проблематиката што се елаборира во овој труд, Собранието основа постојана анкетна комисија за заштита на слободите и правата на граѓанинот.¹⁷ Патем, покрај набројаните органи, во сите правни системи и независно од нивното внатрешно општествено уредување, судската власт останува централна институција во заштита на човековите слободи и права, за што следува конкретен осврт.

3.1. СУДСКАТА ВЛАСТ И ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

Во рамки на правните механизми или инструменти за правна заштита на човековите слободи и права спаѓа и судската власт на една земја. Судската власт е централна правна институција за заштита на правата и слободите на човекот и граѓанинот. Во секоја правно организирана заедница, поточно држава, судската власт претставува последна инстанца пред која граѓаните ги остваруваат своите права и слободи во сите случаи кога тие се повредуваат, загрозуваат, оспоруваат и на кој било начин се доведува во прашање нивното остварување. Меѓутоа, како што е подвлечено и во овој труд, пред судската власт се одлучува и за обврските на граѓаните. Односот меѓу правата и слободите на граѓаните, од една, и нивните обврски, од друга страна, се: Правата се остваруваат (треба да се остваруваат), додека обврските се исполнуваат. Во однос на обврските, на прво место се мисли на обврските кои граѓанинот ги има кон државата. Но, во конкретни правни односи обврските, чие исполнување се бара, може да се однесуваат и да се бара нивно исполнување спрема други лица, било да се физички или правни.

За разлика од правната заштита пред другите органи, правната заштита на човековите слободи и права пред судовите на една земја има посебни карактеристики. Ги издвојуваме следниве. Прво, оваа заштита се одвива пред самостојни и независни органи на судската власт. Заслужува да се подвлече дека овој облик на заштита има најширока примена од причини што ги опфаќа сите слободи и права. Наредната карактеристика се однесува на објективноста на заштитата. Ова е резултат на судење за еден случај, но во повеќе инстанции. Во науката се подвлекува и ефикасноста на постапката пред органите на судската власт. За ефикасноста на судската постапка упатуваат и две важни стандардни начела, усвоени, како во меѓународното, така и во националното право. Тие се: прво, начелото на правично судење; второ, начелото што се однесува на судење во разумен рок.

Изложените правила укажуваат како треба да се оствари судската заштита на човековите слободи и права. Но, како се остваруваат овие права пред органите на судската власт е фактичко прашање.

---

15 За правната заштита пред Уставниот суд на Република Македонија и во статијата на авторот: Уставносудска заштита људских права, „Правни живот“, том 1/2016.

16 Поопширно член 77 од Уставот на Република Македонија од 1991 година и Амандман XI на Уставот на РМ. Уставниот Амандман XI, заедно со уставните Амандмани IV – XVIII, е објавен во „Службен весник на РМ“, бр. 91/2001.

17 Поконкретно, член 76 од Уставот на Република Македонија од 1991 година.

За поцелосен одговор за актуелните состојби и проблеми во судството, со посебна нагласка на остварувањето на човековите слободи и права, од значење е и во овој осврт да се потсетиме на регулативата на Универзалната декларација за правата на човекот, од 1948 година. Во овој важен меѓународен документ, покрај другото, се нормира една важна околност. Почнува со дикција дека секој граѓанин има право неговиот случај да го суди компетентен, независен и непристрасен суд.¹⁸ Според тоа, компетентноста, независноста и непристрасноста се важни начела. Овие начела се инкорпорирани во националното право речиси на секоја земја. Тоа претставува важна новина на современите правни системи и нивните демократии. Овие начела ги поседува и правниот систем на Република Северна Македонија. Посебно се нормирани во Законот за судовите од 1995 и од 2006 година. Овие начела ги содржат и другите партикуларни прописи од областа на правосудството.

Ако се анализираат овие начела и нивната примена слободни сме да констатираме дека од нив ниту едно не се остварува во целост. Под поимот „**компетентност**“ се подразбира квалитет и квалитетно решавање на сите правни односи од надлежност на судската власт. Тоа значи законито решавање на судските предмети. Начелото дека судовите го знаат правото – *iuranovit curia*, треба да доаѓа до целосен израз. Ова дотолку повеќе што судовите го применуваат правото во конкретни случаи.

Изложеното начело не се применува во целост, покрај другото, и од причини што при изборот на судиите, претседателите на судовите, обвинителите и другите носители на правосудни функции често пати се поаѓа само од формално-правните услови за избор, а тие се: кандидатот да е дипломиран правник; да има положен правосуден испит; да има соодветно искуство – што зависи од инстанцата на правосудниот орган во кој конкурира; и да е државјанин на Република Македонија. Воопшто не се применуваат или „бегло“ се преминува преку тоа да се применат два важни посебни услови, а тие се: прво, носителот на правосудната функција да ужива **углед**; и второ, да е **истакнат правник**. Второво посебно за повисоките правосудни инстанци. Овие два важни услови, за жал, како што укажува и потврдува практиката, се заменети со еден „недозволив и штетен услов“ – а тоа е партиската припадност.

Имајќи го предвид неспорниот факт дека голем број носители на правосудни функции се избрани по „партиски клуч“, тие немале независност и самостојност во одлучувањето. Одлуките им биле, по правило, диктирани од надвор. Ова станува општа појава. За оваа штетна појава да биде уште поголема и со подалекусежни последици – за нејзиното настанување придонесува и пристрасноста. Со пристрасното судење во Република Северна Македонија се доби селективна правда. Се појавија монтирани судски процеси, главно политички мотивирани, со енормно големи штети, како за осудениците и нивните семејства, така и за државата.

Во Република Северна Македонија царува корупцијата и организираниот криминал. Корупцијата стана и прерасна во „тешка канцерогена болест“. Владението на правото, во смисла да се обезбеди владение на законите, сериозно е нарушено и е доведено во прашање. Со непочитувањето на владението на правото, се разбира, тешко се остваруваат човековите слободи и права. Судската власт е на прво место надлежна, а со тоа и одговорна да се бори против оваа појава.

---

18 Поконкретно за изложеното, во одредбите на член 10 од Универзалната декларација на Организацијата на обединетите нации усвоена од Генералното собрание во 1948 година.

Оваа појава тешко може да се искорени ако не се обезбеди ефикасно, квалитетно, компетентно, независно и непристрасно судство. За да се постигне тоа судската власт треба веднаш и на прво место од својот состав да се ослободи од длабоко корумпираните носители на правосудни функции.

За овие појави сериозни забелешки имаа и Европската Унија. Европската комисија, во извештаите, а своевременно и Комисијата на Прибе, како и други релевантни структури од Европа и надвор од неа. Се бара темелна, односно суштествена реформа во општеството, со посебно апо-строфирање на реформите во правосудството. За успешни реформи политиката треба да бара помош од правото и во правото, при тоа постапувајќи според познатата максима во научната мисла, дека „тоа што не го може политиката, го може правото“. Политиката ќе биде успешна, легална и легитимна само ако се функционира во рамки на правото и посебно во рамки на Уставот на Република Северна Македонија.

(Авторот е судија на Уставниот суд на Република Северна Македонија).

ПОВРЕДА НА ПРАВОТО НА СЛОБОДА И БЕЗБЕДНОСТ ОД СТРАНА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Со оглед на фактот дека од 1959 година до 2019 година против нашата држава има „само“ 17 пресуди за повреда на членот 5 од Европската конвенција за човекови права, може да се каже дека тоа и не е некоја голема бројка, но сепак претставува јасна порака во иднина релевантните чинители да постапуваат со должно внимание кога станува збор за правото на слобода и безбедност.

ГОЦЕ БИКОВСКИ

АПСТРАКТ

Повредата на член 5 од Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП), како и секоја друга повреда на кое било друго човеково право, претставува сериозна закана врз демократскиот поредок на секоја демократска држава. За жал, повредата на правото на слобода и безбедност од надлежните органи во нашиов правен поредок, не е непознат поим, со оглед на тоа дека против нашава држава има неколку пресуди за повреда на тоа право од Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП).

Затоа, правосудните органи треба да имаат предвид дека со секое ограничување на правото на слобода и безбедност ја ставаат личноста во особено ранлива положба и таа лесно може да стане жртва на нечовечно, понижувачко постапување, па дури и на мачење. Судиите мора да водат сметка дека слободата е право, а секое лишување од слобода секогаш треба да биде исклучок, објективно оправдано и да не трае подолго од она што е апсолутно неопходно.

Токму затоа, главниот акцент во овој труд ќе го ставиме врз анализата на неколку пресуди од ЕСЧП против Република Северна Македонија (PCM) и врз тоа како нашите правосудни органи постапувале во случаи кога го ограничувале правото на слобода и безбедност.

Клучни зборови: слобода, безбедност, ЕКЧП, притвор, ЕСЧП

ВОВЕДНИ НАПОМЕНИ

Еден од основните темели на кои е заснована идејата за формирање, а врз кои подоцна е формирана и Европската унија, е слободата на движење на луѓето и капиталот. Земајќи ја предвид важноста и значајноста на човековата слобода, донесени се разни меѓународни документи за заштита, а меѓу нив најзначајни се: Универзалната декларација за човекови права и Меѓународниот пакт за граѓански и политички права, донесени од Обединетите Нации (ОН), Европската конвенција за човекови права на Советот на Европа и Повелбата за основните права во Европската унија.

Сепак, во ниту еден од овие меѓународни документи не е дефинирано дека не може да се ограничи слободата на поединецот, т.е. дека постои „апсолутна слобода“ и дека секој поединец може да постапува како сака, без притоа да сноси одговорност за своите постапки. Ограничувањето на слободата е можно, но мора да се има предвид нејзиното значење, особено во денешниот свет и секое нејзино ограничување да биде во крајна нужност, односно мерката со која се ограничува слободата треба да биде последен избор на надлежните органи и таа да биде применета под строго определени законски услови, со одлука на суд и во законски предвидена, правична и транспарентна постапка.

1. ПРАВО НА СЛОБОДА И БЕЗБЕДНОСТ – ЧЛЕН 5 ОД ЕКЧП

Деталната дефиниција, дадена за ова право во член 5,¹ е доволно обемна, и од тие причини заслужува кратка анализа за секој став и секоја точка поединечно.

1. ЦЕЛ И ОПРАВДАНОСТ НА ДЕФИНИРАЊЕТО НА ПРАВОТО НА СЛОБОДА И БЕЗБЕДНОСТ

Во став 1 од член 5 на ЕКЧП, стои: „Секој човек има право на слобода и безбедност. Никој не смее да биде лишен од слобода, освен врз основа на закон во долунаведените случаи:...” Вака поставената дефиниција укажува на фундаменталното значење на гаранциите поврзани со правото на слобода и безбедност и дека цел е обезбедување на правото на поединецот, во секој демократски систем, да биде ослободен од произволно, неоправдано и незаконско притворање од властите.

Погоре во трудов е спомнато дека во никој случај не смее да постои „апсолутна слобода”, па затоа во член 5 став 1 од ЕКЧП постојат точно дефинирани случаи кога има исклучоци од забраната за лишување од слобода, а тие се следниве:

а. Притвор по пресуда од надлежен суд – член 5 став 1

Еден од исклучоците, јасно утврден во член 5 став 1 (а) од Конвенцијата, се однесува на законското лишување од слобода на лице, по пресуда од надлежен суд, односно „ако издржува казна затвор по пресуда од надлежниот суд”. Употребата на зборот „по” значи дека мора да постои причинско–последична врска меѓу осудата и лишувањето од слобода. Притоа, под ‘пресуда’ се подразбира „осудителна пресуда” која значи утврдена вина и води кон лишување од слобода.²

б. Притвор за непочитување на судска одлука или обврска пропишана со закон - член 5 став 1

Терминот од член 5 став 1 точка (б) од правен аспект значи дека лицето што е уапсено или притворено мора да имало можност да го почитува судскиот налог, а тоа не го сторило. Оваа одредба од Конвенцијата најчесто се применува во случаи што се однесуваат, на пример: за неплаќање судска парична казна, за одбивање да му се изврши медицинско испитување кое се однесува на менталното здравје или на испитување на крвта, по налог на суд, непочитување одлука да му се предадат децата на родител и друго.³

в. Истражен притвор - член 5 став 1

Лице може да биде лишено од слобода, врз основа на член 5 став 1 (в), исклучително во врска со кривична постапка. Овој исклучок за лишување од слобода предвидува три можни ситуации за тоа кога постои оправдано сомневање дека лицето: 1) извршило кривично дело, 2) дека треба да се спречи да изврши кривично дело, или 3) дека постои опасност по извршувањето на кривичното дело да побегне.⁴

---

1 Член 5, ЕКЧП, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_MKD.pdf

2 Ананиев Јован, Арифи Беса, Габер-Дамјановска Наташа, Лазарова-Трајковска Мирјана, Попоска Жанета, Чубриќ Славица „Човекови права”, ОБСЕ – Скопје, 2018, стр.121

3 Пинер Штефан „Водич за членот 5 Право на слобода и безбедност – член 5 од Конвенцијата”, Бон, 2014, стр.30-31

4 Ананиев et.al. supra note 2, стр.122

г. Притвор на малолетно лице⁵ - член 5 став 1

Точката (г) не претставува само одредба што го дозволува притворањето малолетник. Таа содржи специфичен, но не и сеисцрпен пример за околностите во кои малолетните лица може да бидат притворени, и тоа: а) заради нивен воспитен надзор или б) заради нивно изведување пред надлежна судска власт.

д. Притвор од медицински или социјални причини - член 5 став 1

Член 5 § 1(д) од Конвенцијата се однесува на неколку категории поединци, попрецизно на лица кои шират заразни болести, на ментално болни лица, на алкохоличари, зависници од дрога и бездомници. Постои врска меѓу сите тие лица според која можат да бидат лишени од слобода, – а тоа е со цел да им се овозможи медицинско лекување, или поради причини диктирани од социјалната политика, или пак, кога и двата предуслова се јасно присутни и видливи. За да може да им се определи притвор на лицата кои спаѓаат во оваа категорија, потребни се посебни медицински или социјални документи од надлежни институции.

ѓ. Притвор на странец - член 5 став 1

Член 5 § 1(ѓ) на државите им дозволува да ја контролираат слободата на странците во смисла на имиграција. Затоа, „слобода од произволност“, во смисла на првиот аспект од член 5 § 1(ѓ), значи дека таквиот притвор мора да биде спроведен со добра волја, дека истиот мора да биде тесно поврзан со целта да се спречи неовластеното влегување на лицето во земјата, како и дека местото и условите на притворот треба да бидат соодветни, ако се земе предвид дека мерката не се применува за оние лица кои сториле кривични дела, туку за странци.⁶ Втората група лица кои можат да потпаднаат под оваа конвенциска основа се лицата кои се лишени од слобода поради преземање дејство, со цел депортација или екстрадиција.

1.1. ГАРАНЦИИ ЗА ЛИЦАТА ЛИШЕНИ ОД СЛОБОДА

1.1.1. Известување за причините за апсењето – член 5 став 2

Апсењето или притворот ќе бидат незаконски ако властите не го испочитувале правото на лицето, лишено од слобода, веднаш да биде известено, и тоа на јазикот што го разбира, за причините за апсењето и за обвиненијата против него. Судската практика упатува на почитување три темелни предуслови за спроведување на гаранциите од член 5 став 2: прво - правото на лицето да биде известено, и тоа на јазикот што го разбира, за причините за апсењето и за обвиненијата против него; второ - тоа да биде сторено доволно брзо; и трето - да го содржи начинот на кој тие причини му се соопштени на лицето.⁷

1.2.2. Право на неодложно изведување пред судија – член 5 став 3

Гаранциите од овој став се однесуваат само за лица кои се апсени или притворени поради сомневање за сторено кривично дело. Судската контрола е предуслов за владеење на правото и

---

5 Нашето законодавство го употребува терминот „дете“ (наместо малолетно лице) и според Член 19 од Закон за правда за децата (објавено во СЛ. Весник на РМ, бр.148 од 29.10.2013 година): „дете е секое лице на возраст до 18 години“

6 Пинер, *supra* note 3, стр. 39-40

7 Ананиев et.al. *supra* note 2, стр.126

има за цел ефективна заштита од нечовечно однесување, тортура и мачење во раната фаза на лишување од слобода, кога ризиците се најголеми. Во овој став, исто така, е предвидено пуштање на лицето на слобода во текот на судската постапка. Пуштањето може да се услови со давање гаранција дека лицето ќе се појави на судењето.

1.2.3. Право на разгледување на законитоста на притворот, во кус рок, од страна на суд – член 5 став 4

Член 5 § 4 е „habeas corpus⁸“ е одредба од Конвенцијата. Тој на притворените лица им го дава правото активно да бараат судско преиспитување на притворот. Оваа одредба се однесува и на лицата кои ја изгубиле слободата, надвор од кривичната постапка (поради ментална болест или други причини). Постапката мора да биде двонасочна и да обезбедува еднаквост на оружјата.

1.2.4. Право на обесштетување - член 5 став 5

Правото на обесштетување, опфатено во став 5 од член 5, остава простор за индивидуално право на лицето, кое било жртва на незаконско апсење или на притворање пред националните власти, да може да покрене постапка за обесштетување. ЕСЧП, во повеќе свои пресуди, го нагласува ефективното уживање на правото, гарантирано во националните закони, но предуслов за применливост на член 5 став 5 е лишувањето од слобода да било незаконско, при што мора да се води сметка за она што практиката на Судот во Стразбур го смета за незаконско лишување од слобода.⁹

2. ПРЕСУДИ ВО КОИ Е УТВРДЕНА ПОВРЕДА НА ЧЛЕН 5 ОД ЕКЧП ОД СТРАНА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Статистиката на ЕСЧП, за периодот од 1959¹⁰ до 2019 година, покажува дека се утврдени 17 повреди, односно дека има 17 пресуди за повреда на член 5 од правосудните органи во Република Северна Македонија.¹¹

Во оваа точка од трудов ќе бидат разработени само неколку, од сите пресуди, и во кратки црти ќе биде образложена точната повреда на член 5 од државава.

2.1. РАМКОВСКИ ПРОТИВ МАКЕДОНИЈА¹²

Во овој предмет ЕСЧП утврдил нејасна образложеност и аргументираност при донесувањето на решенијата за притвор, како и колективно пристапување кон обвинетите, кои во конкретниот случај биле дваесет на број. Во јавноста случајот беше познат како „Пајажина“ и се сметаше за политички реваншизам на тогашната власт, насочена спрема медиумска куќа, која остро ја критикуваше власта. Во фаза на истрага биле притворени 19 лица, генерално, под сомнеж дека како организирана група вршеле кривични дела „перење пари и даночно затајување“. Притворот на

8 Право да се биде изведен пред судија кој ќе одлучи за законитоста на апсењето, е првата гаранција во историјата на човековите права востановена за првпат во Magna Carta Libertatum од 1215 година.

9 Ананиев et.al. supra note 2, стр. 133

10 Во 1959 година е формиран Европскиот суд за човекови права, додека пак во 1997 година Република Македонија ја ратификуваше Европската конвенција за човекови права

11 https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2019_ENG.pdf

12 Рамковски против Македонија, жалба бр. 33566/11, пресуда од 8 февруари 2018 година.

почетокот им бил определен по сите три основи од Законот за кривична постапка (ЗКП),¹³ а подоцна, со подигање на обвинението, истиот е продолжен поради опасност од бегство и постоење посебни околности кои укажуваат на тоа дека обвинетите можат да го повторат делото.

При определувањето и продолжувањето на притворот, како и во решенијата на Апелацискиот суд со кои одлучувал по жалбите на решенијата за притвор, во образложенијата се користени речиси идентични реченици и од тие причини судот утврдува дека е повреден член 5 став 3 од ЕКЧП.

2.2. ВЕЛИНОВ ПРОТИВ МАКЕДОНИЈА¹⁴

Во овој предмет Судот констатирал незаконитост при лишувањето од слобода. Лишувањето од слобода е мотивирано поради неисполнување претходна судска одлука. Во овој предмет станува збор за прекршок, за кој не била навремено платена паричната казна од апликантот, па врз основа на тоа истата била заменета со затворска казна. По осум месеци од донесувањето на решението за извршување на затворската казна, жалителот е уапсен и лишен од слобода и спроведен во затворот во Штип, без притоа да му се каже зошто е лишен од слобода. Апликантот, веднаш по добивањето на упатниот акт за одење во затвор, ја платил казната, но не доставил доказ дека е платена. Тоа било доволна причина надлежните органи да го спроведат во затворот во Штип, каде останал само еден ден, бидејќи по доставувањето на доказот за плаќање на казната веќе наредниот ден е пуштен на слобода.

Во конкретниов случај Судот смета дека пропустот на апликантот да ја извести државата дека ја платил казната не ја ослободува државата од одговорност и од тоа дека таа треба да има систем во кој ќе се води регистрација на платените парични казни и оттука е констатирана повреда на член 5 став 1 (б), член 5 став 2 и член 5 став 5 од ЕКЧП.

2.3. МИТРЕСКИ ПРОТИВ МАКЕДОНИЈА¹⁵

Во овој предмет жалителот смета дека решението за куќен притвор му е заменето со решение за притвор, во постапка која не била контрадикторна и не била одржана на јавна седница. Станува збор за предмет во кој жалителот се товарел за сторено кривично дело „изнудување пари од малолетник“. На почетокот од постапката на жалителот му е одредена мерка ‘куќен притвор’ по сите три основи, а истовремено му е одземен и пасошот, а полицијата била должна да го проверува неговиот дом два пати дневно.

На решението за домашен притвор, јавниот обвинител поднел жалба, која не била доставена до обвинетиот (во овој случај - жалителот). По жалбата одлучувал совет, во втор степен, на нејавна седница, и донел одлука со која го преиначил првостепеното решение и мерката ‘домашен притвор’ ја заменил со мерка ‘затворски притвор’, со образложение дека постои опасност обвинетиот да ја попречи истрагата преку влијание на сведоци кои уште не биле сослушани, а и врз самата жртва, која е малолетна и со тоа е и ‘ранлива’, односно посебен случај.. Во понатамошниот тек на постапката, истражниот судија ја укинал одлуката на советот и притворот на жалителот го заменил со нови 30 дена куќен притвор, со истите мерки за безбедност од претходно, бидејќи не ја гледал оправданоста на притворот од причини што сведоците и жртвата веќе биле сослушани.

---

13 Член 165 од Закон за Кривична постапка, Службен весник на РМ, бр. 150 од 18.11.2010 година.

14 Велинов против Македонија, жалба бр. 16880/08, пресуда од 19 септември 2013 година

15 Митрески против Македонија, жалба бр. 11621/09, пресуда од 25 март 2010 година.

Со оглед на ваквите околности ЕСЧП констатирал повреда на член 5 став 4 од ЕКЧП, со образложение дека е повреден принципот на еднаквост на оружјата и дека постапката пред советот била „затворена“ и со тоа на обвинетиот не му е дадено можност усно да биде сослушан пред кривичниот совет.

2.4. ТРАЈЧЕ СТОЈАНОВСКИ ПРОТИВ МАКЕДОНИЈА¹⁶

Оваа пресуда е една од поважните меѓу оние што се однесуваат на правото на слобода и задолжителното психијатриско лекување. Станува збор за неоправдано континуирано држење во психијатриска установа, при што на апликантот му е одредена мерка за безбедност на неопределено време, и тоа мерка за задолжително психијатриско лекување и чување во здравствена установа, од затворен тип, заради предизвикување тешка телесна повреда и загрозување со опасно орудие при тепачка или караница. Откако жалителот е сместен во установата, во неколку наврати, од неа, до судот, се доставувани мислења за промена на изречената мерка, бидејќи жалителот покажувал напредок и подобрување на менталната состојба, како и соработка со персоналот, а исто така, важен бил и фактот дека менталниот недостаток на жалителот не бил траен, и дека со постојан психијатриски надзор и терапија би биле исполнети условите за негово пуштање од болницата. Барањето, кое болницата го доставувала до националниот суд, било направено со цел да се обезбеди негово условно отпуштање. Ваквите барања од болницата, кои биле доставувани до судот, биле поддржани и од обвинителот, но жалителот нагласувал дека неговото континуирано држење во болница, во однос на неговото ментално здравје, било незаконско, бидејќи судот своите одлуки ги темелел на полициските извештаи, а не на извештаите од болницата.

Одбивањето на барањето од страна на надлежниот суд е причина поради која Судот констатирал повреда на член 5 став 1 (д) од ЕКЧП.

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Од накратко направените анализи на дел од пресудите, во кои е констатирана повреда на член 5 од Конвенцијата од страна на Република Северна Македонија, може да се заклучи дека државава извршила разни повредни, од разни ставови и точки од наведениот член. Ваквите повреди треба да служат како лекција, во иднина да се обрне особено внимание при постапувањето во случаите во кои се заканува загрозување на кое било човеково право, вклучувајќи го и правото на слобода и безбедност. Демократските држави, во кои спаѓа и РСМ, не смеат да си дозволат повредата на човековите права да им стане секојдневие, бидејќи тоа е најголем удар за едно демократско општество. Со оглед на фактот дека од 1959 до 2019 година против нашава држава има „само“ 17 пресуди за повреда на член 5 од Конвенцијата, може да се каже дека тоа и не е некоја голема бројка, но сепак претставува јасна порака дека во иднина релевантните чинители ќе треба да постапуваат со должно внимание, кога станува збор за правото на слобода и безбедност.

(Авторот е магистер по казнено право – вработен во Државна изборна комисија)

---

16 Трајче Стојановски против Македонија, жалба бр. 1431/03, пресуда од 22 октомври 2009 година.

ТИПОЛОГИЈА НА СИСТЕМСКАТА КОРУПЦИЈА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Системската корупција подразбира корумпираност од најниските до највисоките нивоа на власта, како и коруптивна поврзаност на политиката, бизнис заедницата и организираниот криминал. Меѓу сите нив се создава еден противправен однос врз основа на коруптивни поведенија, односно поткуп, изнуди, судир на интереси, нелегални донации, клиентелизам, трговија со влијание, злоупотреби и проневери на јавните финансии. Самата поврзаност и заемна корупција предизвикуваат состојба на меѓусебна зависност. Оваа коруптивна машинерија е тешко да се напушти, а уште потешко да се сузбие.

ЛАЗАР ТАСЕВ

АПСТРАКТ

Од генерален аспект, во Република Северна Македонија (PCM) е помалку застапен организиранот криминал, а позастапена е организираната корупција. Криминалниот феномен, во кој се појавува организираната корупција, е доста комплексен, поради неговата природа и начин на дејствување. Организираната корупција е позната како *системска корупција* или ендемична корупција.

Етимолошки, зборот 'системска' укажува на изграден систем на корупција кој опфаќа коруптивни трансакции и зделки меѓу повеќе лица. Така разработениот систем формира коруптивна мрежа на лица и институции, илустративно наречен „*корупциски октопод*“. Коруптивната мрежа се карактеризира со добра разработеност, искуство, планираност и организираност, односно се заснова на однапред подготвени и изградени политички, бизнис или криминални односи меѓу корумпираните страни.

Едно од најпознатите дефинирања на системската корупција е поимното определување на Американскиот академик *Robert Klitgaard*, кој преку формула ја претставува, како општ сооднос меѓу факторите монопол, дискреција и одговорност, односно $K(\text{корупција})=M(\text{монопол})+D(\text{дискреција})-O(\text{одговорност})$.

Клучни зборови: корумпираност, коруптивна мрежа, криминогени фактори, коруптивни феномени, сузбивање.

1. ЕТИОЛОГИЈА НА СИСТЕМСКАТА КОРУПЦИЈА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Криминогенезата за еволуирање на корупцијата во системска корупција е сложен причинско – последичен однос, составен од повеќе фактори, при што, за создавање на системска корупција или коруптивна мрежа е потребен подолг период во кој класичната корупција ќе се развива низ различни појавни облици. Така, факторот време е примат кај системската корупција која не се создава „преку ноќ“. Напротив, коруптивната мрежа се базира на долготрајно и системско корумпирање на повеќе општествени сфери, како „малигна неоплазма“ која во последните стадиуми метастазира и го дезинтегрира општеството. Поточно, системската корупција се манифестира кога корупцијата е интерполирана, што би се рекло вметната во целото општество или во одделни општествени сегменти, преку разработена коруптивна мрежа.¹ Вака поставеното долгогодишно опстојување на корупцијата и нејзиното преоѓање во системска корупција е условено од економските, правните и политичките фактори во PCM.²

Економски фактори - Економската ситуација во PCM претставува круцијална детерминанта која придонесе корупцијата да се одржува во системот и да достигне стадиум на системска корупција. Приватизацијата, како темен период од историјата на државата, беше придружена со низа коруптивни зделки, распродажба и грабеж на државната сопственост, формирање криминогена

1 Тупанчески, Никола, Економско казнено право, Скопје, 2015, стр.93

2 Сулејманов, Зоран, Криминологија, Институт за социолошки и политичко правни истражувања, Скопје, 2003, стр.590

бизнис-елита, тајкуни, пласирање црни пари во политиката, зајакнување и зголемување на јазот меѓу сиромашните и богатите, стечаи на претпријатија итн. Целокупниот процес стимулираше корупцијата, уште од осамостојувањето на државата, да прераснува во висока корупција. Подоцна се појави раст на сивата економија, со голема даночна дефраудација/затајување, односно со шверц и избегнување на плаќање даноци.

Високи политички фигури и државни функционери ги остваруваа приватните интереси зад државното интервенирање во пазарната економија и економската политика. Со тоа се создаваше прикриен монопол на пазарот, диктиран од политичари на власт. Овде спаѓаат и големите злоупотреби со јавните набавки и доделувањето концесии, при што Буџетот трпи големи штети, кои никој не ги ретрибуира/надокнадува. На економски план последици причинија и аферите со штедилници, кои функционираа врз основа на пирамидална финансиска измама. Оттаму, сериозно се наруши банкарскиот и економскиот систем, со зголемување на цените на кредитите на подолг рок. Исто така, шокови врз слабиот економски систем на Република Македонија предизвикаа грчкото ембарго, шверцот со цигари и нафта, криумчарењето антиквитети и злоупотребите со снабдувањето со лекови и други економски и финансиски измами.³

Правни фактори - Централен проблем за долготрајното егзистирање и функционирање на системската корупција се правните фактори. Првенствено, ова се однесува на неспособноста и корумпираноста на институциите што би требало да се занимаваат со сузбивање на корупцијата. Кадрите во овие институции се недоволно стручни и без интегритет за да можат да се справат со феноменот - системска корупција. Се работи и за функционери кои работните места ги добиле преку непотизам, патронажа, кронизам, па кога треба да се дејствува против корупцијата, тие се парализирани, бидејќи имаат клиентелистички, односно зависнички и потчинет однос кон тие кои ги избрале или именувале, според принципот „услуга за услуга“. Така, генерално, во државата постои селективно спроведување на законите и правдата, како и неефикасна и неефективна репресивна политика кон извршителите на овие дела. Тоа најчесто означува дека за нив ниту се поведува кривично гонење, а кога ќе се покрене постапка, добиваат ослободителни пресуди, мали казни, или пак, предметите се забошотуваат низ судските инстанци и „лабиринти“ и на крај, делата застаруваат.

Политички фактори - Политичкиот фактор кај системската корупција е неопходен, бидејќи секогаш коруптивната мрежа е контролирана од политичката елита.⁴ Како главен политички фактор за функционирање на коруптивната мрежа е концентрирањето и централизирањето на власта, воспоставувањето партизирана и послушна администрација и нетранспарентните институции. Интересно е дека политичката сцена во земјава долги години наназад претставува политички пазар, полн со коруптивни договори и нагудувања, од амнестији, аболиции, помилувања, до пазарења за избирање членови во ДКСК, избор на републички Јавен обвинител, „трампање“ пратенички гласови за бенефиции во кривични постапки и слично. Слични фактори што придонесуваат во дејствувањето на коруптивната мрежа се и нелегалните фондови на партиите, нелегалното финансирање на изборните кампањи, поткупувањето и уценувањето на гласачкото тело, проневерите на државните финансии, злоупотребите при јавните набавки, политичкото влијание во правосудството итн. Сепак, најважен политички фактор е немањето политичка волја на власта да ја разбие коруптивна-

3 Камбовски, Владо, Спречување на корупцијата, Македонска ревија за казнено право и криминологија, 5(1) 1998

4 Тупанчески, *supra* note 1, стр.90

та мрежа. Спротивно, партиите и политичарите имаат толерантен однос кон корупцијата, бидејќи имаат интерес од нејзиното постоење. Прво, политичарите и партиите се дел од коруптивната мрежа, т.е. од системската корупција. Второ, преку неа се одржуваат подолго време на власт. И трето, преку системската корупција ги контролираат администрацијата и правосудството.

Економските, правните и политичките криминогени фактори, сите заемно ја детерминираат системската корупција. При тоа овозможуваат креирање коруптивна мрежа, преку корумпирање на целиот државен и општествен систем, како и целосно институционално корумпирање на одделни сегменти на системот. Имено, со негативното влијание на овие криминогени фактори, низ текот на годините, корупцијата се интегрираше во коруптивна мрежа која корупцијата плански и организирано ја внесе во секоја пора на општеството и во државниот апарат.

2. ФЕНОМЕНОЛОГИЈА НА СИСТЕМСКАТА КОРУПЦИЈА ВО РСМ

Системската корупција, како реален криминален феномен, означува постоење на разработена и однапред испланирана коруптивна мрежа во државата. Самата феноменологија на системската корупција се однесува на манифестацијата на корумпираност, која дејствува преку веќе споменатата коруптивна мрежа.⁵ Теоријата ја дели системската корупција, главно, на два типа: системска корупција која е интегрирана во целото општество и системска корупција или коруптивна мрежа воспоставена само во одделни државни сегменти.

Сепак, системската корупција во Република Северна Македонија се манифестира како коруптивна мрежа која ги има вплеткано сите општествени пори. Така, системската корупција постои како „коруптивен октопод“ кој со коруптивните пипалки ги контролира сите државни и општествени сектори.

За елаборирање на феноменолошките карактеристики на системската корупција ќе ги користиме воспоставените криминолошки параметри и тоа: појавниот облик, обемот, структурата и динамиката на криминалитетот.⁶

Појавен облик - Системската корупција подразбира корумпираност од најниските до највисоките нивоа на власта, како и коруптивна поврзаност на политиката, бизнис-заедницата и организираниот криминал. Меѓу нив се создава еден противправен однос, воспоставен врз основа на коруптивни поведенија, односно поткуп, изнуди, судир на интереси, нелегални донации, клиентелизам, трговија со влијание, злоупотреби и проневери на јавните финансии. Самата поврзаност и заемна корупција предизвикуваат состојба или шема на меѓусебна зависност. Оваа коруптивна машинерија е многу тешко да се напушти, а уште потешко да се сузбие.

Мрежата функционира така што власта вработува кадри во јавните служби и администрацијата (нискиот ешалон на власта) преку непотизам, кронизам и патронажа, со што овие кадри стануваат дел од системската корупција. Тие се однесуваат клиентелистички кон власта и партијата во позиција, бидејќи таа ги вработила и со тоа тие имаат зависна положба и мораат да се придржуваат до принципот: услуга – противуслуга.

5 Кошевализка, О. и Максимова Е., Организиран криминал и корупција, Правен факултет Универзитет „Гоце Делчев“. 2018, стр.67

6 Арнаудовски, Љупчо, Криминологија, 2007 година, стр.241

Власта во средниот ешалон ги поставува најлојалните функционери, раководители, директори итн. Оваа лојалност се заснова повторно на корумпираност, партиски заслуги и клиентелизам. Самата владејачка елита, или високиот ешалон, ја диригира корупција т.е. таа е јадрото на коруптивната мрежа, наместо да биде предводник во сузбивањето на корупцијата и да покаже вистинска и реална политичка волја за борба со неа.

Вака целосно поставената (корумпирана) власт, за да си обезбеди заштита од кривичен прогон во коруптивната мрежа, го вплеткува и правосудството. Главно средство за тоа се влијанието во изборот на судиите и обвинителите и нивното унапредување, при што тие исти судии, во тој клиентелистички однос, се приморани да ги заштитуваат корумпираните функционери и да ги примаат насоките од власта, како противуслуга за нивниот избор или унапредување. Не е исклучена можноста и за класично поткупување на судиите и обвинителите, или пак за вршење притисок за нивно разрешување, деградирање или времено упатување на друго место.

Другиот сегмент на коруптивната мрежа е во делот на корелацијата меѓу власта, како егзекутива во државата, и владејачката партија, како правно лице. Со тоа власта често ја злоупотребува својата положба, заради популизам и гласноговорнички активности за собирање политички поени. Но, оваа коруптивна врска е поопасна кога станува збор за искористувањето на власта за финансиски проневери на штета на Буџетот и нивно незаконско внесување во владејачката политичка партија.

И последно, коруптивната мрежа, т.е. системската корупција, не би била цврста и одржлива, доколку во неа не се вклучени организираниот криминал и бизнис-секторот. Организираниот криминал секогаш е поврзан со корупцијата, иако таа не мора да е поврзана со организираниот криминал. Клучно за дејствувањето на организираниите криминални групи е да имаат заштита, или, условно кажано, поддршка од луѓе во полицијата и правосудството. Така, организираниот криминал е дел од коруптивната мрежа, која, истовремено ја стимулира и зацврстува, а за возврат добива имунитет од кривичен прогон и можност за користење на поткупувањето, како начин за перење пари.

Бизнис секторот, во глобала, е притиснат да се приклони и вклучи во коруптивната мрежа, апсолутно спротивно на принципите на слободно претприемништво и слободен пазар. Вплеткувањето на бизнис-секторот во коруптивната мрежа се манифестира преку класични изнудени донации за политичките партии, преку донации во државниот сектор, затскриени зад „општествено одговорни компании“ и преку финансирањето изборни кампањи. Овие финансиски трансакции не мора да значи дека се изнудени, бидејќи бизнисите многу често сами иницираат ваков вид донации, од што, за возврат, очекуваат државни привилегии, бенефиции, даночни ослободувања, заштита од инспекции и слично. Овде се вбројува и фаворизирањето при јавните набавки на бизнисите на луѓе блиски до владејачката гарнитура, или пак, на сопствените бизниси, што е премногу контроверзно во поглед на судирот на интереси.

На овој начин поставената системска корупција ги врзува и вплеткува сите можни општествени чинители и генерира аномична (незаконска) состојба, односно состојба во која корупцијата е правило, а не исклучок. Секој што сака да се вработи или да напредува во државниот сектор е присилен да наоѓа коруптивни начини за вработување: судиите, обвинителите и полицијата се предупредени да внимаваат на предметите по кои ќе постапуваат, бидејќи можат да се соочат

со консеквенции. Бизнисмените пак, мораат да лобираат за власта и да финансираат партии и кампањи, доколку сакаат нивниот бизнис да има раст и профит. И така: додека владејачките партии се богатат, државата драстично осиромашува, а организираните криминални групи владеат по улиците и над законот.

Обем (тоталитет) - Бидејќи системската корупција, па и воопшто корупцијата, е комплексна криминална појава која не е засебно кривично дело, следењето и евидентирањето на нејзиниот квантум е многу тешко. Сепак, доколку системската корупција се гледа како структурна целина од повеќе кривични дела, од овој аспект таа се карактеризира со огромно „темно поле“ или попрецизно, познато како темна бројка. Со други зборови, кривичните дела кои ја сочинуваат коруптивната мрежа во огромна мера се нерегистрирани (неоткриени), а се дела познати на истражните органи, но за нив не е поведена кривична постапка, или пак се кривични дела за кои е поведена постапка, но не дошло до нивно пресудување.

Структура - Квалитативните карактеристики на системската корупција се изразени преку нејзината структура, односно преку кривичните дела од кои таа е составена. Како што напомниме, системската корупција е доста сложена криминална појава и состојба во државата, која подразбира определени инкриминирани поведенија. Кривични дела, коишто се во составот на коруптивната мрежа, се сите коруптивни инкриминации. Сепак, како позначајни ќе ги издвоиме: чл.165-а - Злоупотреба на средствата за финансирање изборна кампања и чл.165-в - Противзаконитото располагање со буџетски средства за време на избори, Злоупотреба на службената положба и овластување - чл. 353, како супсидијарно кривично дело, чл. 353-в - Несовесно работење во службата, Примање поткуп, чл.358 -Давање поткуп, чл.358-а -Давање награда за противзаконито влијание, чл.359 - Примање награда за противзаконито влијание, чл.359-а - Противзаконитото стекнување и прикривање имот и чл. 275-в - Злоупотреба на постапката за јавен повик, доделување договор за јавна набавка или јавно-приватно партнерство.⁷ Сепак, конститутивен елемент за системската корупција е овие кривични дела да се заемно поврзани, односно да претставуваат планско и организирано извршување по разработена коруптивна шема.

Во врска со коруптивните поведенија: непотизам, патронажа и кронизам, истакнуваме дека тие се дел од структурата на системската корупција, но не се инкриминирани како кривични дела.⁸ Непотизмот - како роднинско влијание за вработување блиски роднини, и патронажата - како партиско влијание при избор, именувања и разрешување на раководни места, се предвидени како незаконски дела во ЗКСИ⁹ и се прекршочно санкционирани, додека, кронизмот - поради својот релативитет, како фаворизирање при вработување пријатели, спаѓа во т.н. бела корупција, иако се смета за неморален чин.

Динамика - Кристално јасно е дека кај нас постои системска корупција, но сепак вистинскиот предизвик е да се оцени нејзиното движење. Ситуацијата укажува дека динамиката на системската корупција има достигнато критично ниво и дека сега има тенденција на одржување или стагнација на тоа ниво. Тоа се должи на најновата антикорупциска политика во државата, која треба да покаже уште поголеми резултати доколку сакаме вистинско сузбивање на системската корупција. Во спротивно ќе имаме „status quo“ ситуација, или тренд на зголемување.

7 Тупанчески, Никола, Кривичен законик – интегриран текст, Предговор, кратки објаснувања, 2020

8 Supra note 5, стр.71

9 Законот за спречување на корупција и судир на интереси, Сл. весник бр.12/2019

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Корупцијата е еден „фасцинантен“ социолошки феномен и предизвик за мултидисциплинарно проучување, но воедно и комплексен криминолошки проблем за справување, бидејќи корумпираноста, која е длабоко вкоренета во општественото, станува свесен и потсвесен начин на живеење во заедницата. Затоа и сузбивањето на корупцијата е многу тешка задача, но и обврска на државата, бидејќи корумпираното општество предизвикува ерозија на правната држава, уривање на демократските принципи и колабирање на економскиот систем.

Најтешката и најсериозна форма, во која корупцијата може да еволуира низ нејзината криминогенеза, е системската корупција. Од наведеново елаборираме дека системската корупција претставува облик на корупција во која корумпираноста заробува повеќе поврзани институции или целокупниот општествен систем. *Modus operandi* на системската корупција е корумпирањето на колку што е можно повеќе субјекти, од различни хиерархиски нивоа и државни сектори, меѓусебно поврзани со бизнис-заедницата и криминалните групи. Поради оваа номенклатура на системската корупција, разбивањето на коруптивната мрежа е долготраен процес кој бара политичка волја и решителност за сузбивање, како и ефикасни и ефективни правосудни и истражни органи, кои исто така се вплеткани во коруптивната мрежа. Власта треба да изрази и да покаже реална политичка волја за сузбивање на корупцијата, а правосудните органи, без никакви отстапки и политички пазарења, да постапат *ex officio*. Празни реформи или т.н. про-форма реформи и демагогии за борба против системска корупција, за македонската јавност се веќе излишни и *Déjà vu*/веќе видени.

Решението е во тоа државата (власта и правосудството) да го прифатат фактот дека во нивните редови постои системска корупција и со дела, директно да дејствуваат врз нејзиното сузбивање, императивно избегнувајќи го досегашниот „модел за борба со корупцијата“ – нецелисходно пренатрупување и оптоварување на легислативата, со донесување нови закони, законски дополнувања и измени, кои веќе премногу ги има, а кои спаѓаат во категоријата реформи про-форма. Бидејќи се потврдува максимата „*Corruptissima republica plurimae leges*“ на римскиот политичар Тацит, или во превод: „Многу корумпирана држава, побројни закони“ , што би значело: Колку е покорумпирана државата, толку се побројни законите.

(Авторот е магистер по право од областа на казненото право на Правниот факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, волонтер во ОЈО-Штип)

ОБЕЗБЕДУВАЊЕ НА ПОБАРУВАЊАТА НА ДОВЕРИТЕЛОТ, СО ПРЕНОС НА СОПСТВЕНОСТА НА ПРЕДМЕТИТЕ, И ПРАВАТА – ФИДУЦИЈАРЕН ПРЕНОС НА ПРАВОТО НА СОПСТВЕНОСТ

Обезбедување на побарувањата на доверителот со пренос на сопственост на предмети и права – фидуцијарен пренос на правото на сопственост е комплексно, но ефикасно средство. Неговата специфичност се состои во фактот што со него се создава однос на доверба меѓу доверителот и должникот. Ова средство за обезбедување на побарувањата е концизно нормирано во нашиот правен систем, но неговата практична примена е многу мала во споредба со другите средства за обезбедување.

АНЕТА БОШКОВСКА

АПСТРАКТ

Во научниов труд се елаборира обезбедувањето на побарувањата, со пренос на сопственоста на предмети и со пренос на правата, како едно од помалку користените средства за обезбедување на побарувањата на доверителот. Интенција е да се изгради ефикасен и ефективен правен поредок, кој ќе ја гарантира и обезбедува сигурноста на доверителите во остварувањето на побарувањата преку конкретни правни односи. Обезбедувањето на побарувањата, со фидуцијарниот (фидуција=доверба) пренос на правото на сопственост, има за цел да му обезбеди сигурност на доверителот дека должникот навремено и во целост ќе ја исполни својата обврска, онака како што е договорена.

Во овој труд средството за обезбедување се разгледува од аспект на правната уреденост во различни закони во националното право, но и од аспект на различните становишта за овој институт во цивилната доктрина, и секако, во компаративните правни системи. Цел е да се позиционираат значењето и предностите на фидуцијарниот пренос на правото на сопственост во современиот правен промет и да се придонесе кон негова поголема применливост и застапеност во секојдневните договорни односи.

Клучни зборови: обезбедување побарување, пренос на сопственоста на предметите, пренос на правата, спогодба за обезбедување, фидуцијарен пренос на сопственост.

ВОВЕД

Во насока да се изгради функционален, ефективен и ефикасен правен поредок, како и за непречено одвивање на секојдневните деловни односи, правната теорија и практика е во постојан чекор со новите трендови за обезбедување на побарувањата на доверителите. Средствата за обезбедување на побарувањата, нивните карактеристики, ефикасноста, применливоста итн. се некои од најчестите дилеми коишто го брануваат правниот промет на разновидни деловни односи.

Кое средство на обезбедување на побарувањата да се примени?

Дали и колку би било ефикасно?

Дали тоа средство ќе може правилно да се аплицира на конкретниот правен однос?

Ова се само дел од прашањата коишто секојдневно се поставуваат при склучувањето на правните дела.

Секојдневно сме сведоци на сè поинтензивни деловни односи и на зголемен број деловни трансакции коишто се склучуваат, а во кои се јавува потребата од зголемена сигурност дека побарувањата на доверителите ќе бидат во целост наплатени. Пропорционално, со рапидното зголемување на трансакциите во деловниот промет, расте и потребата од примена на ефикасни средства за обезбедување на побарувањата.

Во цивилната доктрина општоприфатено е становиштето дека, генерално, средствата може да се групираат во две категории: во лично-правни и стварно-правни средства. Во поново време кон оваа поделба се додаваат и извршно-правните средства.¹

---

¹ Đorđević Živory, Stanković Vladan, „Obligaciono pravo (opšti deo)“ Beograd, 1987, str. 646. Дабовиќ – Анастасовска Јадранка, Гавриловиќ Ненад., Лично правни и стварно правни средства за обезбедување на побарувањата, Деловно право, 2008, стр. 136-166.

Согласно со позитивните искуства во правните системи, во кои е прифатено обезбедувањето на побарувањата со пренос на сопственоста на предметите и пренос на правото, а со цел да се создаде нормативна подлога и во нашиот правен систем, во Законот за изменување и дополнување на Законот за извршна постапка, во 2000-та година, во посебна Глава е уреден овој вид реално обезбедување.²

Фидуцијарниот пренос на правото на сопственост е едно од поретко користените средства за обезбедување во практиката. Токму затоа, овој труд има за цел да ги елаборира неговите специфики и неговите предности, со цел негово повторно и поголемо актуализирање како начин на обезбедување на побарувањата на доверителот.

ПОИМ НА ОБЕЗБЕДУВАЊЕТО НА ПОБАРУВАЊАТА, СО ПРЕНОС НА СОПСТВЕНОСТА НА ПРЕДМЕТИТЕ И ПРАВАТА

Обезбедувањето на побарувањата, со пренос на сопственоста на предметите и правата, правно е регулирано во Законот за обезбедување на побарувањата (членови од 43 до 64). Со ова средство за обезбедување на побарувањата можат да се обезбедат како парични, така и непарични побарувања, односно обврски. Обезбедувањето се остварува на начин што едната или двете странки, односно доверителот и должникот, можат да бараат од судот да определи рочиште, на кое, во записник ќе се внесе Спогодбата меѓу странките за обезбедување на побарувањата на доверителот, при што должникот му ја пренесува сопственоста на некој предмет на доверителот, така што предметот, ако не е поинаку договорено, останува и понатаму во владение на должникот, или за таа цел должникот му пренесува некое право на доверителот.³

Со ваквиот начин на обезбедување на побарувањата, со пренос на сопственоста на предметите или со пренос на сопственоста на правата, се создава однос на доверба меѓу доверителот и должникот. Кај преносот на сопственоста на предметите, доверителот стекнува право на сопственост, а кај преносот на некое право, го стекнува во целост правото кое му е пренесено врз основа на спогодба што ја склучил со должникот.⁴

Во правната теорија особено се разгледува прашањето за правната природа на побарувањето што се обезбедува. Така, различни правни теоретичари заземаат различни ставови во однос на прашањето за правната природа на побарувањето кое се обезбедува. Во теоријата се застапува становиште дека овој вид обезбедување не е од акцесорна/променлива природа.⁵

---

2 Јаневски Арсен, „Обезбедување на побарувањата на доверителите со пренос на сопственост на предмети и пренос на права според Законот за изменување и дополнување на Законот за извршната постапка“, Зборник на трудови, Ниш, XLII/2002, стр. 75-105.

3 Јаневски Арсен, Зороска – Камиловска Татјана, „Граѓанско процесно право, Извршно право, Скопје, 2011, стр. 224. Исто и Riabchynska Anastasia, „Fiduciary Transfer of Ownership for Security Purposes & Retention of Ownership by a Seller“, Krakowskie Studia Małopolskie 2020, стр. 107-124.

4 Член 51, став 2 од Закон за обезбедување на побарувањата.

5 Јаневски Арсен, „Обезбедување на побарувањата со пренос на сопственост на предмети и пренос на права според Законот за обезбедување на побарувањата“, <https://www.akademik.mk/wp-content/uploads/2014/06/Prof.d-r-Arsen-Janevski-Obezbeduvane-na-pobaruvanata-so-prenos-na-sopstvenost-na-predmeti-i-prenos-na-prava-spored-Zakonot-za-obezbeduvaene-na-pobaruvanata.pdf>. Јаневски Арсен, „Фидуцијарниот пренос на правото на сопственост како средство за обезбедување на побарувањата на доверителите“, Деловно право, 2000 г. стр. 107-134. Јаневски, Зороска – Камиловска, supra note 3, стр. 226.

ЗНАЧЕЊЕ НА ОБЕЗБЕДУВАЊЕТО НА ПОБАРУВАЊАТА, СО ПРЕНОС НА СОПСТВЕНОСТА НА ПРЕДМЕТИТЕ И ПРАВАТА

Обезбедувањето на побарувањата, со пренос на сопственоста на предметите и правата, им одговара и на доверителот и на должникот. Предметот, чија сопственост се пренесува за обезбедување, останува во владение на должникот и тој може да го употребува и на тој начин да придонесува кон отплатување на долгот, кредитот или слично. Предавањето на предметот во владение може негативно да се одрази врз должникот, затоа што тој не може да го користи, а може да му претставува товар и на доверителот, доколку тој треба да го чува, а притоа нема право да го користи.⁶

На овој начин ќе се олесни и работата на Централниот регистар, кој го запишува ваквиот вид обезбедување. Промена на фидуцијарен пренос на правото на сопственост претставува начин на измена на претходно запишаниот Договор за фидуцијарен пренос на правото на сопственост врз подвижни предмети и преносливи права.⁷

ПРЕДМЕТ НА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ

Сопственоста на подвижни предмети и недвижности, како и преносот на права на доверителот, може да се пренесе ако се тие во промет. Според некои автори, може да се пренесува и сосопственоста на подвижни предмети и недвижности, односно права.

Законот за обезбедување на побарувањата (во понатамошниот текст: ЗОП) изрично не определил кои предмети и кои права можат да се пренесуваат. Покрај подвижните предмети и недвижностите од чл. 63 став 1 од ЗОП, произлегува дека одредбите од овој закон, кои се однесуваат на обезбедување со пренос на сопственост на предмети и пренос на права, може на соодветен начин да се применуваат и на забраната за располагање со акции, други хартии од вредност и удели во трговско друштво.⁸

За пренос на сопственоста на недвижност, која е запишана во јавна книга, спогодбата треба да содржи и изјава на должникот за тоа дека е согласен, непосредно врз основа на спогодбата, да може, во Јавната книга, да се изврши тој пренос. За пренос на сопственоста на недвижност, која не е запишана во јавна книга, доверителот станува сопственик со потпишување на записникот во кој е содржана Спогодбата за обезбедување на побарувањето на доверителот.

Предмет на обезбедување може да биде и право.

Преносот на правото, како средство за обезбедување, најпрво се развил во Австрија. Кај овој вид обезбедување најчесто е во прашање побарување, но тоа може да биде и друго право. Во Германија, каде овој вид обезбедување и настанал, во деловната практика, преносот на сопственоста на недвижностите за обезбедување, губи од своето значење, од причини што нема пропис

6 Јаневски Арсен, „Обезбедување на побарувањата на доверителите со пренос на сопственост на предмети и пренос на права според Законот за изменување и дополнување на Законот за извршната постапка“, Зборник на трудови, Ниш, XLII/2002, стр. 75-105.

7 Јаневски Арсен, Зороска – Камиловска Татјана, „Граѓанско процесно право, Извршно право, Скопје, 2011, стр. 224. Исто и Riabchynska Anastasia, „Fiduciary Transfer of Ownership for Security Purposes & Retention of Ownership by a Seller“, Krakowskie Studia Małopolskie 2020, стр. 107-124.

8 Јаневски, supra note 5, стр. 5-8.

според кој овој вид пренос на сопственоста на доверителот и при враќањето на сопственоста на недвижноста на должникот, не е ослободен од плаќање на данок на промет.

Законот за извршување исто така го уредува извршувањето врз должниковото побарување, и тоа со предавање определен подвижен или недвижен предмет.

ПОБАРУВАЊА КОИ МОЖЕ ДА СЕ ОБЕЗБЕДАТ СО ФИДУЦИЈАРНИОТ ПРЕНОС НА ПРАВОТО НА СОПСТВЕНОСТ

Со пренос на сопственост или пренос на права може да се обезбедат парични и непарични побарувања. Кога се обезбедуваат непарични побарувања, во спогодбата мора да биде одредена паричната противвредност на тоа побарување. По пристигнувањето на непаричното побарување, доверителот може да избира дали сака да бара извршување за присилно намирување на непаричното побарување, или, според одредбите од овој закон, да го оствари своето право како преносот на сопственоста на предметите или преносот на правата да е извршен за обезбедување на паричната противвредност на непаричното побарување.⁹

Според правните теоретичари, доверителот ги обезбедува своите побарувања, за разлика од должникот, кој може да даде обезбедување и за побарувања кои доверителот ги има кон некој друг. Во врска со обезбедувањата на побарувањата, во некои држави се поставило прашањето на прекумерното обезбедување. Германските судови сметаат дека прекумерното обезбедување е ништовно.¹⁰

СПОГОДБА ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ И ДОГОВОР ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ, СО ПРЕНОС НА СОПСТВЕНОСТА НА ПОДВИЖНИ СТВАРИ

Правен основ за пренос на сопственоста и пренос на правата заради обезбедување на побарувањата на доверителот е Спогодбата за обезбедување. Нејзината содржина и форма на склучување е уредена во ЗОП.

Едната или двете странки можат да поднесат Предлог до судот да определи рочиште, на кое, во записник, ќе се внесе нивната Спогодба за обезбедување на парично побарување. Спогодбата треба да содржи одредби за тоа кога обезбеденото побарување ќе пристигне, односно како неговото пристигнување ќе се определи.

Спогодбата заради обезбедување на непарично побарување може да се однесува и на обезбедување на непарични побарувања, но, во тој случај, во спогодбата мора да биде одредена паричната противвредност на тоа побарување.

Записникот има дејство на судско порамнување.

За обезбедување со пренос на сопственост на подвижни ствари, заинтересираните страни склучуваат Договор за пренос на сопственоста на некој предмет или право од должникот на доверителот, кој задолжително се потврдува кај нотар (Солеализација) или се составува во форма на нотарски акт.¹¹

⁹ Член 51, став 2 од Закон за обезбедување на побарувањата.

¹⁰ Јаневски, *supra* note 5, стр.8-10.

¹¹ <https://akademik.mk/dogovorot-za-obezbeduvane-so-prenos-na-sopstvenost-na-podvizhni-stvari-vo-najnovite-izmen-i-na-zakonet-za-obezbeduvane-na-pobaruvanata/>, За содржината на ваков вид на договор повеќе на <https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/1287073/000119312504097054/dex106.htm>.

ДЕЈСТВА НА ПРЕНОСОТ НА ПРАВОТО НА СОПСТВЕНОСТ НА ПРЕДМЕТИ И ПРЕНОСОТ НА ПРАВА, ЗАРАДИ ОБЕЗБЕДУВАЊЕ

Дејствата на преносот на правото на сопственост на предмети и преносот на права се уредени во ЗОП и во други закони. Дејствата на преносот се групираат во три групи, и тоа: правни дејства до пристигнатоста на обезбеденото побарување, правни дејства по пристигнатоста на обезбеденото побарување и правни дејства по престанок на обезбедувањето.¹²

ЗОП ги уредува следниве правни дејства:

1. Ако со спогодба се пренесува право на сопственост на недвижности запишани во јавната книга, спогодбата треба да содржи и изјава на должникот за тоа дека е согласен, непосредно, врз основа на спогодбата, да може да се изврши тој пренос во јавната книга.¹³
2. Доверителот станува сопственик на недвижноста, која не е запишана во јавна книга, односно на подвижните предмети, со потпишување на записникот.¹⁴
3. Записникот, во кој е внесена спогодбата заради обезбедување парично побарување, има дејство на судско порамнување. Во записникот може да се внесе и изјава од должникот дека е согласен доверителот да може непосредно, врз основа на записникот, против него да побара присилно извршување.¹⁵
4. Ако со Спогодбата за обезбедување не е поинаку определено, должникот е овластен и пона-таму да го користи предметот чија сопственост е пренесена на доверителот, а доверителот не смее предметот да го отуѓи, ниту да го оптовари.¹⁶
5. Ако со Спогодбата за обезбедување поинаку не е определено, доверителот е должен: да презема мерки потребни за зачувување на пренесеното побарување; да ги наплати каматите или кои било други повремени побарувања и да го наплати пренесеното побарување.¹⁷
6. Должникот, чие побарување е пренесено на доверителот за обезбедување, може спрема доверителот да ги истакне приговорите, кои, во случај на отстапување од побарувањето, должникот на тоа побарување би можел да ги истакне кон примателот.
7. Ако должникот во определениот рок ја исполнил својата обврска спрема доверителот, доверителот е должен, без одлагање, да му го врати правото на сопственост на предметите, или да му го пренесе назад стекнатото право.¹⁸
8. Во случај на делумно исполнување на побарувањето, доверителот е должен некој од предметите, или дел од правото на предметите, односно правото или дел од правото, да го врати на должникот, ако е тоа можно.¹⁹

Од цитираните законски одредби евидентно е дека ЗОП регулира значителен дел од дејствата за обезбедување, на концизен начин. Ова придонесува за поедноставна примена на ова сред-

12 Јаневски, Зороска – Камиловска, *supra* note 3, стр. 232.

13 Член 47, став 1 и 2 од Законот за обезбедување на побарувањата.

14 *Ibid*, став 3.

15 *Ibid*, член 46 и 48.

16 *Ibid*, член 51.

17 *Ibid*, член 52. *supra* note 3, стр. 234.

18 *Ibid*, член 56.

19 *Ibid*, член 62.

ство за обезбедување на побарувањата во практиката. Значаен дел од дејствата се уредени и во други закони. Така, во однос на примената на некој закон, кога на предметите над кои е пренесено правото на сопственост за обезбедување на доверителот е законско засновано заложно право, се применуваат одредбите од Законот за облигационите односи.

Бидејќи дејствата на фидуцијарниот пренос на правото на сопственост се уредени во плејада различни закони, може да се заклучи дека ова средство за обезбедување на побарувањата има извонредно широка примена, дека задира во повеќе сфери на правото, но и дека е многу сложен правен институт.

ПРАВО НА ДОВЕРИТЕЛОТ, ВО СЛУЧАЈ НА ЗАДОЦНУВАЊЕ НА ДОЛЖНИКОТ

Ако доспее обезбеденото побарување, а должникот не ја исполнил обврската, доверителот е овластен да го намира своето побарување преку предметот кој го добил во сопственост, заради обезбедување на намирувањето. Доверителот не мора да го користи тоа право, но тој може, иако неговото побарување е обезбедено со сопственоста врз одреден предмет, да се намира со некои други предмети или имотни права на должникот. Ако успее да се намира, побарувањето престанува, а со тоа и причината поради која нему му било пренесено правото на сопственост над предметот. Во тој случај, тој е должен да го „врати“/пренесе правото на сопственост на должникот.²⁰

Постапката за продажба целосно е уредена во ЗОП. При нејзиното нормирање подеднакво се водело сметка за заштитата на интересите на доверителот, но и на должникот.²¹

ЗАКЛУЧОЦИ

- Со фидуцијарниот пренос на правото на сопственост можат да се обезбедат, како парични, така и непарични побарувања, односно обврски.
- Со фидуцијарниот пренос на правото на сопственост се создава однос на доверба меѓу доверителот и должникот (fiducia – доверба).
- На доверителот може да му се пренесе сопственост на подвижни предмети и недвижности, како и пренос на права, ако се тие во промет.
- Правен основ за пренос на сопственост и пренос на права, заради обезбедување на побарувањата на доверителот, е Спогодбата за обезбедување.

(Авторката е магистер по право од областа на Граѓанско материјално и граѓанско процесно право и докторанд на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје, правни студии, насока - Граѓанско право. Вработена е во Здружението за хумано домување - Хабитат - Македонија).

20 Gavella Nikola, Josipović Tatjana, Gliha Igor, Belaj Vlado i Stipković Zlatan, „Stvarno pravo“, Informator, 1998, стр. 613. Исто и Јаневски, Зороска – Камиловска, supra note 3, стр. 237.

21 Ibid, стр. 614. supra note 5, стр. 18-21.

ПРАВАТА НА ЖЕНИТЕ, ГЛЕДАНИ НИЗ ПРИЗМАТА НА РОДОВАТА ЕДНАКВОСТ

Институционалната рамка зборува за едно, реалноста зборува за нешто сосема спротивно. Во Македонија сè уште жените во доволен степен не се вклучени ниту во раководните, ниту во одлучувачките позиции, а истото се однесува и на јавниот и на приватниот сектор. Сето тоа се должи на недоволниот реален пристап до образованието, социјалната и здравствената заштита. Сумирано - жената сè уште се наоѓа на почетокот на нејзиното рамноправно учество во сите области на секојдневниот живот.

СИМОНА ИВАНОВСКА

„Ако во нешто е вклучена жената, јас знам дека се ќе биде добро. Мене ми е сосема јасно дека жените владеат со светот.“

– Габриел Гарсија Маркес¹

Додека Г.Г. Маркес ја пишувал книгата „Сто години самотија“, семејството останало без пари, но сопругата Мерцедес го охрабрувала да продолжи да пишува. По осумнаесет месеци пишување, книгата била завршена, но Маркес немал пари да испрати копија до уредникот, па таа го продавала фенот и уште некои лични работи и така ја платиле поштарината. Книгата веднаш доживеала успех, а Маркес добил бројни признанија, меѓу кои и Нобелова награда за книжевност.

Низ историјат, па сè до ден-денес, жените биле и се лишувани од нивните права, или пак, поседувале посебни права кои не се специфични за спротивниот пол. Лишувањето на жените од правата првично се објаснува од биолошки аспект како „слабост на жената“, а пак како пример на својствено право на жената се наведува правото за одлучување во бременоста, т.е. за абортус. Со дискриминацијата, односно со нарушувањето на личните права на една категорија население – жените, се нарушува и стабилноста на општеството. Само стабилно општество е добро општество, кое создава креативен терен за своите членови, си овозможува себеси прогрес, а просперитет и иднина на неговите припадници.

Под притисок на потребата за превенирање и контрола на правата на жената, голем број држави во минатите години поминаа низ интензивни, казнено-правни и казнено-процесни реформи. Со реформите, меѓу другото, биле воведени различни *специјални*² и *посебни закони и подзаконски акти*,³ а нивното спроведување подразбира примена на методи за заштита на правата на жената со кои се отстапува од традиционалниот начин на функционирање.

ФОРМИ НА НАСИЛСТВО ВРЗ ЖЕНИТЕ⁴

Насилството врз жените е кршење на човековите права и форма на дискриминација врз нив и ги означува сите акти на родово засновано насилство кои доведуваат или ќе доведат до физичка, сексуална, психичка или економска повреда или страдање на жените, вклучувајќи и закани, изнуда или произволно лишување од слобода, без оглед дали се случуваат во јавниот или во приватниот живот. Како форми на насилство врз жените може да се набројат следниве:

- Родово базирано насилство;
- Домашно/семејно насилство;
- Интимно/партнерско насилство;
- Физичко насилство;

---

1 Колумбиски автор, новинар, издавач и политички активист, добитник на Нобелова награда за литература

2 Закон за еднакви можности на жените и мажите, Службен весник на РМ бр.6/06, бр. 134/07 и бр. 117/08 Закон за семејство, Службен весник на РМ бр. 80/92, бр. 9/96, бр. 38/04, бр.33/06, бр.84/08, бр.67/10, бр.156/10, бр.39/12, бр.44/12, бр.38/14, бр.115/14, бр.104/15 и бр. 150/15

3 Националната стратегија за родова еднаквост, донесувањето на Стратегијата е уредено со Законот за еднакви можности на жените и мажите („Службен весник на РМ“ бр. 6/2012), а е тесно поврзана и со Законот за спречување и заштита од дискриминација („Службен весник на РСМ“ бр. 258/2020).

4 Национална мрежа против насилство врз жените и семејното насилство, достапна на: <https://glasprotivnasilstvo.org.mk/formi-na-nasilstvo-vrz-zheni/>

- Психолошко насилство;
- Економско насилство;
- Сексуално насилство;
- Сексуален напад;
- Силување;
- Сексуално вознемирување на јавни простори;
- Демнење;
- Сексуално вознемирување на работно место;
- Присилна стерилизација;
- Присилни и договорени бракови;
- Фемицид.

ПРАВАТА НА ЖЕНИТЕ КАЈ НАС ДЕНЕС

Човекот поседува одредени права со самиот факт дека е човек. Тргувајќи од оваа мисла, а знаејќи дека и жените се човечки суштества значи дека и тие ги уживаат тие права. Но, зошто тогаш правата на жените се јавуваат како посебни права?! Зарем човековите права не се за сите, и за мажите и за жените?!

За жал реалноста е поинаква. Нееднаквоста меѓу мажот и жената има долга традиција, а мажот, како зрел субјект, бил единствен уживател на правата.

Жените претставуваат околу половина од популацијата во светот. Врз основа на овој податок би требало да се очекува дека половина од придобивките на развојниот процес одат кај жените, а другата половина кај мажите. Низ историјата, па и денес, жените се лишувани од тие права, или имале специфични права кои не се својствени за мажите.

Од горенаведеното се поставуваат неколку битни прашања:

- Колку од земјите во светот имаат донесено законска рамка за родова еднаквост?
- Дали сè уште постојат земји во кои е забранет абортусот?
- Колку од земјите имаат правна легислатива која го регулира сексуалното
- злоупотребување на жената, мобингот и сексуалното вознемирување на работно место, односно кои се работничките права на жената?
- Кои се правата на жените во однос на стекнување имот и недвижности?
- Кои се правата на жените загарантирани со Устав?
- Каде се наоѓа Република Северна Македонија во ваквиот лавиринт од податоци и правни регулативи?

Според законската и институционалната поставеност во поглед на родовата рамноправност, Република Северна Македонија котира на мошне високо ниво. Во 2008 година за прв пат жена беше кандидирана за премиер, а во 2009 година, на претседателските избори, Мируше Хоџа беше кандидат на претседателските избори. Ова укажува на висок степен на развој и третман на

модерната жена во нашето општество. За прв пат е докажано дека жените имаат висок степен на конкурентност спрема спротивниот пол во ова општество и дека се достоини за носители на водечки државни позиции.

Во однос на законската регулатива, родовата еднаквост е загарантирана и во Уставот на државава и тој сегмент е вметнат во речиси целокупната законска легислатива, меѓу која посебно би ги потенцирала Законот за еднакви можности меѓу мажите и жените и Националната стратегија за родова еднаквост. Нашата држава не заостанува ниту во однос на други закони со кои се штити оваа чувствителна тематика, меѓу кои се: Законот за семејство - во кој е вметнат и делот за заштита од семејно насилство, Законот за абортус - кој беше доста заплеткан и коментираан при неговото донесување заради спротивставените ставови кон него, како и Законот за работните односи - каде правата на жената се детално уредени во однос на заштита при бременост, раѓање и слично.

ЖЕНИТЕ ОД РУРАЛНИТЕ СРЕДИНИ ЗАБОРАВЕНИ ОД ДРЖАВАТА

Меѓутоа, иако институционалната рамка зборува едно, реалноста зборува за нешто сосема спротивно. Во Македонија сè уште жените не се вклучени во доволен степен ниту во раководните, ниту во одлучувачките позиции, а истото се однесува и на јавниот и на приватниот сектор. Сето тоа се должи на недоволниот реален пристап до образованието, социјалната и здравствената заштита. Сумирано, може да се каже дека жената сè уште се наоѓа на почетокот на рамноправното учество во сите области на секојдневниот живот.

Според некои истражувања, утврдено е дека во периодот од 2008 до 2016 година, 70 жени се убиени во земјава, од кои 51 се жртви на феминцид, односно убиени се само затоа што се жени.⁵ Со оглед на тоа што институциите не препознаваат податоци за феминцид, бидејќи не е дефиниран како посебно кривично дело и не е инкорпориран во Кривичниот законик, идентификувани се 54 жртви, а во 51 случај има основа да се категоризира како феминцид. Пристап до судските предмети е остварен за 34 од тие случаи, при што е утврдено дека 28 од нив биле феминцид, или убиство на жената затоа што е жена, а 80% од нив се убиени од нивниот интимен партнер. Тоа потенцира дека државата има потфрлено во обезбедувањето на заштитата на жртвите од родово базирано насилство.

Од податоциве може да се заклучи дека пристапот до здравствената заштита и до услуги за жените останува ограничен, особено пристапот до безбеден и законски абортус и контрацепција.

Позицијата на жените на пазарот на трудот е повеќе од алармантна. Во Македонија 65%⁶ од неактивната популација на пазарот на труд се жени, кои во најголема мера се должи да извршуваат неплатена домашна работа. Особено загрижувачка е состојбата со текстилните работнички кои се соочуваат со континуирано прекршување на работничките права и згазнување на достоинството. Повеќе од две третини, или 68% од жените во нашава држава преживуваат насилство заради нивната работа и се соочуваат со ограничен пристап до здравството, социјалните услуги и правната заштита.

---

5 Димушевска, Елена. „Анализа на случаи на феминциди – убиства на жени во Република Македонија“. 2018. Националната мрежа против насилство врз жените и семејно насилство. http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk/wp-content/uploads/2013/11/Femicidi-mk.final_.pdf

6 Податоци објавени од Агенција за вработување на РМ, за крајот на месец март 2021 година, Статистики за невработени

Жените од руралните средини се невидливи и заборавени од државата. Социјалната исклученост, невработеноста, родовата дискриминација, нееднаквата распределба на ресурсите, доминацијата на традиционалните норми, неостварувањето на правото за сопственост на земјоделски имот и породилно отсуство, ограничениот пристап до едукација, информираноста, здравствените и социјални услуги, сето ова е дел од проблемите со кои сè уште се соочува жената во нашево општество, иако сето тоа е надвор од поставената правна рамка.

Според горенаведеното, може да заклучиме дека женскиот пол во нашава држава е во целост правно заштитен, но сето тоа не важи, кога станува збор за имплементацијата на сите тие права во секојдневието.

ЕВОЛУЦИЈАТА НА ПРАВАТА НА ЖЕНИТЕ НИЗ ИСТОРИЈАТА

Според некои економски истражувања се претпоставува дека родовиот јаз нема да се премости сè до 2133 година!

Нееднаквиот третман на мажите и жените има многу долга традиција. Тргувајќи од ставовите на античките филозофи,⁷ во периодот кога се создавале големи системи за функционирање на светот (религија, наука, филозофија) жените биле толку обесправени што не можеле активно да учествуваат во овој напредок. Од филозофијата настаната во античка Грција се влечат два контекста – машки и женски, кои се разликувале според задачите што ги извршувале, според можностите и според способностите.

Тие два контекста на идните поколенија им овозможиле да ги користат како status quo (онакви какви што се) и да ги прифатат како нормални, односно не се давала никаква можност за промени и дебати. Настојувањето правата на жената да се издвојат како посебна категорија и со посебен аспект на човекови права се јавува со меѓународното движење на жените, кое се појавило во 1980-ти години. Иако од тогаш е направен значаен напредок во однос на правата на жените, денес жените сè уште не се задоволни со начинот на кој се регулираат овие права.

Важната разлика во англиското движење била меѓу оние кои се бореле да добијат право на глас, преку промена на уставот, и оние кои биле воено настроени. Во тој период се одвивале големи дискусии за тоа каде и припаѓа „местото на жената во општеството“. Оние кои ја воделе кампањата на жените, за добивање глас, сметале дека жените се премногу чувствителни, понежни и дека повеќе се грижат за послабите членови на општеството, пред сè за децата и со тоа нивниот глас многу би придонел при функционирањето на општеството. Се сметало дека жените кои би гласале, би имале граѓански ефект врз политиката. Како конкретен пример се посочувало дека жените би имале поголема контрола врз алкохолните пијалоци.

Спротивниот пол се залагал за ставот дека вистинското место за жената е во домот и дека жената не е разумно битие кое би можело да учествува при градењето на општеството. Други мислења во тој период велат дека на секој возрасен човек треба да му биде дозволено да гласа, независно дали е богат или сиромав, дали е маж или жена и независно од бојата на кожата. Некои борбата за глас на жените ја поврзувале со правото на глас на црниците, кои тогаш се сметале за пониска класа.

---

7 Сидровски, Стефан и Темков, Кирил. Филозофија, Просветно дело, Скопје, 2005 година, стр 315

Во историјата се познати голем број жени кои тргнале спротивно од тогаш поставените норми и докажале дека жената не мора да претставува само машина за раѓање деца, туку дека таа може да биде и моќна владетелка, дипломат, политичар, воин на бојно поле, добар научник, да се занимава со поезија и уметност.

Сето тоа многу добро се имплементирало низ историските процеси и формирало преубава слика дека жената, како индивидуа, може да биде еднаква со спротивниот пол и еднакво да се носи со сите животни предизвици, соодветно со временскиот период во кој живеела.

Излегувањето на жените во јавниот и политичкиот простор можеме да го следиме од 19 век, кога започнува женскиот активизам. Женските организации, кон средината на 19 век, претставувале еден вид министерства за социјална грижа. Имено, кај жените почнува да се развива феминизмот и тие, преку неформални образовни групи, почнуваат да ги надоместуваат образовните рестрикции за женските деца, доаѓало до социјално вмрежување меѓу припадничките на различни класи и анонимниот женски труд веќе започнал да излегува на пазарот.

Она што дава значаен белег на развојот на феминизмот е Првата светска војна. Имено, со загинавањето и инвалидизирањето на дел од машкото население во војната, женската и детската работна сила претставувале резервна армија, со што на работодавците им се наметнува потребата од ангажирање на женскиот пол. Татковците веќе не можеле да заповедаат на ист начин, а односите меѓу младите мажи и жени рапидно се менувале и станувале послободни. Жените од селата ја губеле реалната заштита на патријархалните обичаи и се нашле меѓу патријархалниот правен поредок, од една, и неограничената слобода за експлоатација на пазарот, од друга страна.

ГОЛЕМ ЈАЗ МЕЃУ ПРАВНИОТ И РЕАЛНИОТ СВЕТ

Денес, во 21 век, сè уште активно дејствуваат голем број феминистички движења и здруженија кои се обидуваат да ја зацврстат рамноправноста на жената во модерното општество. Колку и да велиме дека живееме во напредно време, во кое не постојат стереотипи, сепак, на крајот од денот сите сме свесни дека немаме сè уште раскрстено со традиционалните општествени норми.

Она на што особено женскиот пол треба да изрази почит е приказната за 17 годишната активистка од Пакистан, Малала Јусафазаи.⁸

Имено, станува збор за младата и бестрашна девојка која јавно ги прекрши стегите на општеството во кое живее и почна јавно да зборува за него. Оваа активистка, во 2012 година, тајно ги испраќала своите дневници во Би-Би-Си. Во нив таа пишувала за животот во нејзината земја, за нејзиниот омилен розов фустан кој бил забранет за носење во нејзината држава и за тоа дека таквите бои не се одобрени од Талибанците. Зборувала и за немањето право на жените да се образуваат.

Младата Малала била застрелана во главата од Талибанците, по што била итно хоспитализирана во Англија. По нејзиното здравување, Малала формира фондација која се занимава со школување девојки на кои тоа не им е овозможено.

---

8 <https://malala.org/malalas-story>

Таа, во еден од своите дневници напишала:

„Имам право да свирам, имам право да пеам, имам право да зборувам, имам право да одам до пазар, имам право да го искажам своето мислење. Нема да ми пречи да седам на подот во училиштето, се' што сакам е образование и не се плашам од никого.“

„Верувам дека оружјето нема моќ, затоа што оружјето може само да убие. Но, пенкалото може да даде живот.“

Иако борбата на жените, борбата на феминизмот трае веќе со децении, жените, според мое видување, имаат еднакви права со спротивниот пол само во правниот свет, а сето она што секојдневно го гледаме во реалниот свет формира огромен јаз меѓу двата пола. Борбата траела и ќе трае. Меѓу другото, тука се појавува прашањето дали жените од муслиманска вероисповед и жените од православна вероисповед имаат исти права?!

НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК

Историјата покажува дека борбата за родова еднаквост никогаш не завршува. Жените постојано мора да се докажуваат на личен и професионален план, само поради фактот дека се жени.

Неспорно, меѓународната рамка за правата на жените, која ја вклучува Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација на жените (CEDAW), игра важна улога во борбата против насилството врз жените, особено преку своите препораки и прашања кои ги засегаат жените и преку кои треба да се искоренат нееднаквостите што сè уште постојат. Сепак, имплементацијата на меѓународната рамка и националните регулативи не се подеднакви, не се исти во светот. Стремежот треба да биде насочен кон рамноправност меѓу жените и мажите во сите сфери од општественото живеење, но уште поважно, да се обезбеди рамноправност меѓу жените во различните делови од светот, меѓу различните религии и култури.

(Авторката е магистер по правни науки од областа на кривичното право, вработена во кабинетот на заменикот на Претседателот на Владата на Република Северна Македонија, задолжен за економски прашања, координација со економските ресори и инвестиции, Фатмир Битиќи)

Институт за човекови права